

فضایل پیامبر اعظم ﷺ در قرآن

گروه فرهنگنامه‌های قرآنی
مرکز فرهنگ و معارف قرآن
(به سفارش فصلنامه‌ی اخلاق)

درآمد

گفتن و نوشتن درباره‌ی بزرگ‌ترین شخصیت انسانی و آسمانی، حضرت ختمی مرتبت، محمد مصطفی ﷺ کار آسانی نیست. ترسیم ابعاد گسترده‌ی شخصیتی آن حضرت با واژگان، امری دشوار و بلکه ناممکن است. آن حضرت در دورانی گام بر جهان هستی نهاد که قرآن کریم نام آن را جاهلیت نهاده است. این نام‌گذاری نشان می‌دهد که سراسر زندگی مردمان آن دوره را تاریکی نادانی فرا گرفته بوده است. عقاید آنان جز بر جهل، خرافه و اوهام بنیانی نداشته است. آوازه‌ی محمد ﷺ نه تنها پس از مبعوث شدن به رسالتی جهانی و جهانگیر شدن رسالتش، بلکه قرن‌ها پیش از گام نهادن بر گیتی بر سر زبان انبیا و پیروان راستین ادیان الهی بوده است. پیامبران بزرگی چون ابراهیم و عیسی ﷺ آمدنش را بشارت داده و دین‌داران و مظلومان، چشم انتظار ظهورش بودند. پیامبر اکرم ﷺ مجمع فضایل و خصلت‌های نیکو بود. در عین عبادت و تهجد و حمد و تسبیح به درگاه ذات احدیت، اهل استغفار و توبه و انابه و تضرع بود و با همه‌ی پاکی و تقوایی که داشت، اهل خوف از خدا بود. قاطعیت و قدرت او همراه با توکل بر خدا و جهاد و شجاعت او همراه با مدارا و مهربانی بود. تنهار و ایتگری که به زیبایی و به صورت جامع، زوایای مختلف آن شخصیت الهی را به ما نشان داده، قرآن کریم است. زیباترین و جامع‌ترین توصیف قرآن مجید از آن دُر دانه‌ی هستی و آخرین فرستاده‌ی الهی این آیه است:

«إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ». درود و صلوات بر آن سید کائنات و مفخر جهانیان که تنها او، آری، فقط او شایسته‌ی چنین مدال افتخاری است؛ همو که چون مهتاب در برابر پیروانش لطیف و مهربان بود و زحمت و رنج آنان بر او دشوار می‌آمد.

نوشته‌ی پیش رو کوششی است در جهت شناساندن بخشی از سیمای شخصیته‌ی آن حضرت از زبان قرآن کریم. امید آن که با اقتدا به آن پیامبر عظیم‌الشأن توفیق دستیابی به اخلاق حسنه نصیب گردد.

مجموعه‌ی آیات به ترتیب حروف الفباء در سه عنوان کلی: ۱- قرآن و فضایل نفسانی پیامبر اعظم (با ۲۹ عنوان فرعی)؛ ۲- قرآن و فضایل پیامبر اعظم در ارتباط با خدا (با ۱۹ عنوان فرعی)؛ ۳- قرآن و فضایل اجتماعی پیامبر اعظم (با ۳۱ عنوان فرعی) سامان یافته است. ذیل هر عنوان فرعی نیز موضوعات مربوطه ذکر شده است. این موضوعات در تمام مقاله به صورت پی در پی شماره گذاری گردیده که به ۴۴۹ موضوع بالغ می‌شود. ذیل هر موضوع متن آیه یا آیات مربوطه آمده است که به دلیل طولانی بودن مقاله از آوردن ترجمه‌ی فارسی آیات خودداری شده است.

فهرست مطالب «فضایل پیامبر اعظم ﷺ»

قرآن و فضایل نفسانی پیامبر اعظم ﷺ .. ۹	- حافظه ۱۴
- اعتدال ۹	- حکمت ۱۵
- برتری ۹	- خلق عظیم ۱۵
- برگزیدگی ۹	- زهد ۱۶
- بزرگواری ۹	- شجاعت ۱۶
- بصیرت ۱۰	- شرافت ۱۹
- بلاغت ۱۰	- صداقت ۱۹
- پاکیزگی ۱۰	- عزت ۲۱
- تقوا ۱۰	- عصمت ۲۱
- تکامل ۱۱	- عقل ۲۳
- تنزیه ۱۱	- علم ۲۴
- توفیق ۱۴	- فصاحت ۲۹

۵۹	- اسوه بودن	۲۹	- فهم .....
۶۰	- اطعام	۲۹	- قدرت .....
۶۰	- امانتداری	۳۱	- کمال .....
۶۰	- امر به معروف	۳۲	- نورانیت .....
۶۰	- انفاق	۳۲	- هدایت .....
۶۱	- تبری	۳۳	- یقین .....
۶۲	- تحیت		قرآن و فضایل پیامبر اعظم ﷺ در ارتباط
۶۲	- تواضع	۳۴	با خدا .....
۶۲	- حسن خلق	۳۴	- اخلاص .....
۶۳	- خاتمیت	۳۷	- استغفار .....
۶۶	- خیرخواهی	۳۸	- اطاعت .....
۶۷	- دلداری	۴۰	- انابه .....
۶۷	- دلسوزی	۴۰	- تسبیح .....
۶۷	- رازداری	۴۱	- تسلیم .....
۶۸	- رحمت	۴۲	- تضرع .....
۶۹	- رشد	۴۲	- تقرب .....
۶۹	- سخن نیک	۴۳	- توبه .....
۷۰	- شرح صدر	۴۳	- توحید .....
۷۱	- صبر	۴۵	- توکل .....
۷۲	- عدالت	۴۶	- تهجد .....
۷۳	- عفو	۴۶	- حقانیت .....
۷۵	- قاطعیت	۵۰	- خوف از خدا .....
۷۸	- کرامت	۵۱	- رکوع .....
۷۸	- کفرستیزی	۵۲	- سجده .....
۷۸	- مدارا	۵۴	- شکر .....
۷۸	- مدیریت	۵۵	- عبودیت .....
۷۸	- مسئولیت پذیری	۵۷	- قرب .....
۷۹	- مهربانی	۵۷	قرآن و فضایل اجتماعی پیامبر اعظم ﷺ
۸۰	- هدایتگری	۵۷	- ادب .....
		۵۸	- استقامت .....

□ قرآن و فضایل نفسانی پیامبر اعظم ﷺ

- اعتدال

۱. ملزم بودن پیامبر ﷺ به رعایت میانه‌روی در تبلیغ دین و ارتباط با مردم:
خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ.^۱
اعراف (۷) ۱۹۹
۲. پیامبر ﷺ، موظف به ادای حقوق خویشاوندان و مسکینان و در راه ماندگان، با رعایت اعتدال و پرهیز از تبذیر:
وَأَتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا * وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا.

اسراء (۱۷) ۲۶ و ۲۹

- برتری

۳. پیامبر اکرم ﷺ، برترین راسخان در علم:
... وما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ.^۲

آل عمران (۳) ۷

- برگزیدگی

۴. محمد ﷺ، شخصیتی برگزیده از جانب خداوند:
... وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ... اللَّهُ يُجْتَبَىٰ إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ ...
نیز ← بعثت محمد ﷺ و رسالت محمد ﷺ

شوری (۴۲) ۱۳

- بزرگواری

۵. برخورداری پیامبر ﷺ از کرامت طبع و بزرگواری:
مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ * وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.^۳

قلم (۶۸) ۲ و ۴

۱. در روایتی از امام صادق ﷺ «عفو» به وسط تفسیر شده است. (تفسیر نورالثقلین، ج ۲، ص ۱۱۱، ح ۴۰۷)

۲. امام باقر ﷺ درباره‌ی آیه‌ی مزبور فرموده‌اند: رسول خدا ﷺ برترین راسخان است. (تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۶۴، ح ۶)

۳. از معانی «خلق عظیم» تخلق پیامبر ﷺ بر طبع کریم است. (مجمع‌البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۵۰۰)

- بصیرت

۶. برخورداری محمد ﷺ از آگاهی و بصیرت:

قُلْ... إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ...^۱ انعام (۶) ۵۰

۷. برخورداری پیامبر ﷺ از بصیرت، در فراخوانی مردم به توحید و نفی مظاهر شرک:

قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوْا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اَتَّبَعْنِيْ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ. يوسف (۱۲) ۱۰۸

- بلاغت

۸. برخورداری محمد ﷺ، از بلاغت و رسایی در کلام:

... وَقُلْ لَهُمْ فِيْ اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيْغًا. نساء (۴) ۶۳

نیز ← تبلیغ محمد ﷺ

- پاکیزگی

۹. دستور خداوند به پیامبر ﷺ درباره‌ی رعایت بهداشت و نظافت لباس:

وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ.^۲ مدثر (۷۴) ۴

- تقوا

۱۰. توصیه‌ی خدا به پیامبر ﷺ برای رعایت تقوا:

... قُلْ اِنَّ هُدٰى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ * وَاَنْ...
وَاتَّقُوْهُ... انعام (۶) ۷۱ و ۷۲

احزاب (۳۳) ۱

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ... .

۱۱. تثبیت روح تقوا در پیامبر ﷺ، بر اثر شایستگی وی برای آن:

... فَانزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَعَلٰى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالرَّمٰهُمْ كَلِمَةً التَّقْوٰى وَاٰنُوْا اٰحَقَّ
بِهَا وَاَهْلَهَا... . فتح (۴۸) ۲۶

۱. آیه، درصدد بیان ضرورت ایمان به پیامبر ﷺ است. بر اساس مفهوم این آیه، چون پیامبر ﷺ بصیر و تابع وحی است باید به او ایمان آورد.

۲. از امام صادق علیه السلام نقل شده است: «و تيابك فطهر» یعنی جامه‌ی خود را کوتاه کن تا به زمین کشیده نشود و آلوده نگردد. (تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۵۳، ح ۷)

۱۲. محمد ﷺ، در شمار تقوای پیشگان مورد حمایت خدا:

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ * إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.
نحل (۱۶) ۱۲۷ و ۱۲۸

۱۳. پیامبر ﷺ، دارای تقوا و توصیه کننده‌ی دیگران به تقوا:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ... وَاتَّقِ اللَّهَ...
عَبْدًا إِذَا صَلَّى * أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى.^۱
احزاب (۳۳) ۳۷
علق (۹۶) ۱۰ و ۱۲

۱۴. پیامبر ﷺ، مظهر تقوای پیشگی:

... فَاصْبِرْ إِنَّ الْعُقُوبَةَ لِلْمُتَّقِينَ.
وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ.
هود (۱۱) ۴۹
زمر (۳۹) ۳۳

- تکامل

۱۵. پیامبر ﷺ، انسانی تکامل پذیر و برخوردار از استعداد، رشد و کمال:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ.^۲
... وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا.
حجر (۱۵) ۹۹
کهف (۱۸) ۲۴

نیز ← تربیت محمد ﷺ، تعلیم به محمد ﷺ، تفکر محمد ﷺ

- تنزیه

۱۶. مبرا بودن پیامبر ﷺ از کفایت:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ.
إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَلَا يَقُولُ كَاهِنٍ...
طور (۵۲) ۲۹
حائه (۶۹) ۴۰ و ۴۲

۱۷. منزّه و آراسته بودن پیامبر ﷺ از هرگونه شرک و بت پرستی:

قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ أَخِيذٌ وَلِيثًا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.
انعام (۶) ۱۴

۱. از آنجا که خداوند، درصدد تمجید و ستایش پیامبر ﷺ است نمی‌شود توصیه‌ی آن حضرت به تقوا، جدای از تقوای درونی خودش باشد.

۲. منظور از «الیقین» در آیه، مرگ یا یقین به خیر و شر است. (مجمع‌البیان، ج ۵ - ۶، ص ۵۳۴) برداشت بر اساس معنای لغوی است.

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لَا نَذِرْكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَهَيْبَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ اللَّهُ وَحْدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ.

انعام (۶) ۱۹

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا آتِيْعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ.

انعام (۶) ۵۶

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيْطَانُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ اسْتَعْنَا قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ.

انعام (۶) ۷۱

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. انعام (۶) ۷۹

انعام (۶) ۱۰۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ آبِغَىٰ رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ... انعام (۶) ۱۶۱ و ۱۶۴

انعام (۶) ۱۶۱ و ۱۶۴

... فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ * وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. يونس (۱۰) ۱۰۴ و ۱۰۵

يونس (۱۰) ۱۰۴ و ۱۰۵

... وَسُبِّحَنَ اللَّهُ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. يوسف (۱۲) ۱۰۸

يوسف (۱۲) ۱۰۸

... قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَثَابٌ. رعد (۱۳) ۳۶

رعد (۱۳) ۳۶

قُلْ أَفَغْيَرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ * وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَسِنْ أَشْرَكَتَ لِيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ. زمر (۳۹) ۶۴ و ۶۵

زمر (۳۹) ۶۴ و ۶۵

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ. غافر (۴۰) ۶۶

غافر (۴۰) ۶۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا. حج (۷۲) ۲۰ و ۲۲

حج (۷۲) ۲۰ و ۲۲

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ. كافرون (۱۰۹) ۱-۴

كافرون (۱۰۹) ۱-۴

۱۸. منزّه بودن پیامبر از هرگونه کفالت و جنون:

طور (۵۲) ۲۹

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ.

وما هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ * وَلَا يَقُولِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ. حاقه (۶۹) ۴۱ و ۴۲

۱۹. پیراسته بودن محمد * از بافته های شعری:

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ. یس (۳۶) ۶۹

وَيَقُولُونَ أَهْنَا لِنَارِكُوا إِلَهَيْنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ * بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ. صافات (۳۷) ۳۶ و ۳۷

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ * قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ. طور (۵۲) ۳۰ و ۳۱

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ. حاقه (۶۹) ۴۰ و ۴۱

۲۰. پیراسته بودن محمد * از گمراهی و فساد رأی:

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ. نجم (۵۳) ۲

۲۱. منزّه بودن محمد * از هرگونه جنون و دیوانگی:

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ. اعراف (۷) ۱۸۴

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ. مؤمنون (۲۳) ۷۰

أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ. سبأ (۳۴) ۸

... ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ .... سبأ (۳۴) ۴۶

وَيَقُولُونَ أَهْنَا لِنَارِكُوا إِلَهَيْنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ * بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ. صافات (۳۷) ۳۶ و ۳۷

كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ * أَتَوَاصُوا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ * فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٌ. ذاریات (۵۱) ۵۲-۵۴

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ. طور (۵۲) ۲۹

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ. قلم (۶۸) ۲

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ * وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ. قلم (۶۸) ۵۱ و ۵۲

وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ. تكموير (۱۱) ۲۲

وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ. تكموير (۱۱) ۲۲

- توفیق

۲۲. پیامبر اسلام ﷺ، بهره‌مند از توفیقات الهی:

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ... ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۱۷

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ.

نحل (۱۶) ۱۲۷

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ...^۱

مزمل (۷۳) ۲۰

سَنَقِرُكَ فَلَا تَنْسَىٰ * وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ.^۲

اعلى (۸۷) ۸ و ۶

- حافظه

۲۳. وعده‌ی خداوند به پیامبر اکرم ﷺ جهت اعطای حافظه‌ای نیرومند و فراموش نکردن وحی:

سَنَقِرُكَ فَلَا تَنْسَىٰ.^۳

اعلى (۸۷) ۶

۲۴. برخورداری پیامبر ﷺ، از حکمت الهی:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ... وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۴

بقره (۲) ۱۲۹

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ... وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۵

بقره (۲) ۱۵۱

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ... وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۶

آل عمران (۳) ۱۶۴

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۷

نساء (۴) ۵۴

... وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ...^۸

نساء (۴) ۱۱۳

۱. جمله‌ی «فتاب علیکم» توفیق توبه است. (المیزان، ج ۲۰، ص ۷۵)

۲. مقصود، توفیق پیامبر ﷺ است. (روح المعانی، ج ۱۶، جزء ۳۰، ص ۱۸۸ و ۱۹۲)

۳. حذف مفعول از فعل‌های «نقره» و «لاتنسی» ممکن است برای افاده‌ی عموم باشد؛ یعنی تو را بر قرانت، توانا می‌سازیم و تو خواننده‌های خویش را از یاد نخواهی برد.

۴. برخی مقصود از حکمت را سنت [پیامبر ﷺ] دانسته‌اند. (مجمع البیان، ج ۱ - ۲، ص ۳۹۵؛ الدر المنثور، ج ۱، ص ۳۳۵)

۵. مقصود از «الناس» پیامبر ﷺ و مؤمنان‌اند. وقتی خداوند به اسلاف پیامبر ﷺ [آل ابراهیم] کتاب و حکمت عطا کرده باشد، اعطای حکمت به پیامبر اسلام ﷺ امر جدیدی نیست [و تعجیبی ندارد]. (الکشاف، ج ۱، ص ۵۲۲)

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ ... نحل (۱۶) ۱۲۵
 ذَلِكَ وَمِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ... اسراء (۱۷) ۳۹
 وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ. نحل (۲۷) ۶
 هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا... وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ... جمعه (۶۲) ۲

- حکمت

۲۵. حکمت آمیز بودن کلمات و سخنان پیامبر اکرم ﷺ:
 يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ... * وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
 وَالْحِكْمَةِ...^۱ احزاب (۳۳) ۳۲ و ۳۴

۲۶. پیامبر ﷺ، مأمور دعوت مردم به راه پروردگار، در پرتو حکمت (برهان‌های عقلی و علمی):
 أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ ... نحل (۱۶) ۱۲۵

۲۷. برخورداری پیامبر ﷺ از حکمت، زمینه‌ی مصونیت آن حضرت از کید دشمنان برای
 گمراه ساختن وی:
 وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ... وَأَنْزَلُ
 اللَّهُ عَلَيْكَ... وَالْحِكْمَةَ...^۲ نساء (۴) ۱۱۳

- خلق عظیم

۲۸. محمد ﷺ، دارای اخلاقی بزرگوارانه و مورد ستایش خداوند:
 وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.^۳ قلم (۶۸) ۴

۲۹. خوش خلقی پیامبر ﷺ با مردم، باعث گرایش آنان به آن حضرت:
 فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ
 عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
 الْمُتَوَكِّلِينَ. آل عمران (۳) ۱۵۹

۱. مقصود از «الحکمة» طبق یک احتمال، چنان‌که برخی مفسران گفته‌اند، سنت پیامبر ﷺ است. (مجمع‌البیان، ج ۷-۸، ص ۵۶۰؛ روح‌المعانی، ج ۱۲، جزء ۲۲، ص ۳۰)
 ۲. مقصود این است که با نزول کتاب و حکمت بر تو از سوی خداوند، دشمنان نخواهند توانست تو را گمراه کنند. (مجمع‌البیان، ج ۳-۴، ص ۱۶۸)
 ۳. با توجه به این‌که خداوند از اخلاق پیامبر ﷺ به خلق عظیم یاد کرده است. (مجمع‌البیان، ج ۹-۱۰، ص ۵۰۰)

۳۰. پیامبر ﷺ دارای زندگی زاهدانه:

يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ
وَأَسْرَحِكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا * وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ
أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا.^۱

احزاب (۳۳) و ۲۸ و ۲۹

نیز ← رفاہ و محمد ﷺ، روزی محمد ﷺ، زندگی محمد ﷺ

- شجاعت

۳۱. اعلام شجاعانه‌ی پیامبر ﷺ به مشرکان، برای به کارگیری تمام توان‌شان در برابر حضرت:
... قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ.

اعراف (۷) ۱۹۵

۳۲. برخورداری پیامبر ﷺ از شجاعت، شهامت و آرامش خاص، هنگام هجرت از مکه به
مدینه، در عین تنهایی و نداشتن یار و یاور:

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ
لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ...

توبه (۹) ۴۰

۳۳. بهره‌مندی از امداد خاص الهی، عامل شهامت و ترسیدن پیامبر ﷺ از دشمن، هنگام هجرت:
إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ
يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ
لَّم تَرَها ...

توبه (۹) ۴۰

۳۴. اتکای پیامبر ﷺ به ولایت خداوند، سبب شجاعت و ترسیدنش از توان دشمنان:
... قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ * إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ
يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ.

اعراف (۷) ۱۹۵ و ۱۹۶

۳۵. صالح و درستکار بودن پیامبر ﷺ، عامل ترسیدن حضرت از قدرت مشرکان:
... قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ * إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ
يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ.

اعراف (۷) ۱۹۵ و ۱۹۶

۱. مراد از «تردن الحیاة الدنیا و زینتها» سعه و آسایش در زندگی و برخورداری از امکانات مالی بیشتر است و مقصود از «... تردن الله و رسوله...» صبر بر سختی زندگی و کمبودهای آن است [بنابراین می‌توان از آیه، زندگی ساده و زاهدانه‌ی پیامبر ﷺ را فهمید] (مجمع‌البیان، ج ۷-۸، ص ۵۵۵)

۳۶. شجاعت پیامبر ﷺ در بیان و ابلاغ احکام الهی، لازمه‌ی رسالت و نبوت او: ما كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُقَدَّرًا * الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ...

احزاب (۳۳) ۳۸ و ۳۹

۳۷. لزوم اسوه‌پذیری از شجاعت پیامبر ﷺ در میادین نبرد:

يَحْسِبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوْنَ لَوْ أَنَّهَمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا * لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا. ۱

احزاب (۳۳) ۲۰ و ۲۱

۳۸. پیامبر ﷺ، مأمور بیان و ابلاغ حکم جواز ازدواج با همسر پسرخوانده، بدون هیچ

ترس و واهمه از حرف و حدیث مردم:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطْرًا وَزَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطْرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا * مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُقَدَّرًا * الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ...

احزاب (۳۳) ۳۷ - ۳۹

۳۹. حضور شجاعانه‌ی پیامبر ﷺ در میدان نبرد أحد، در هنگام شکست و فرار مجاهدان از صحنه:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلَكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ... * إِذْ تَصْعَدُونَ وَلَا تَلُونِ عَلَيَّ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فَيَأْخُذُكُمْ ...

آل عمران (۳) ۱۵۲ و ۱۵۳

۴۰. برخورد شجاعانه و قاطعانه‌ی پیامبر ﷺ با کفرپیشگان، از اوصاف آن حضرت:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ...

فتح (۲۸) ۲۹

۱. معنای آیه [با توجه به سیاق] این است که اگر شما اهل اسوه‌پذیری باشید، بجا است که در یاری‌رسانی و صبر در میدان نبرد به پیامبر ﷺ اقتدا کنید؛ همان‌گونه که او در روز أحد به رغم شکسته شدن دندان‌های جلوی او و زخمی شدن ابروهایش و کشته شدن عمویش مقاومت کرد. (مجمع‌البیان، ج ۷ - ۸، ص ۵۴۸)

۴۱. پیامبر ﷺ، مأمور بر خورد شجاعانه و قاطعانه با کفار:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ...
توبه (۹) ۷۳

۴۲. پیامبر ﷺ، مأمور بر خورد شجاعانه و قاطعانه با منافقان:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ...
توبه (۹) ۷۳

۴۳. بر خورد شجاعانه و قاطعانه‌ی پیامبر ﷺ در برابر کفار و منافقان، با ملزم کردن آنان نسبت به واجبات:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ...^۱
توبه (۹) ۷۳

۴۴. شجاعت پیامبر ﷺ در تبیین پایداری و سازش ناپذیری خود، بر سر مواضع خویش در برابر مشرکان، حتی در صورت تنها ماندن:

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ * قُلْ يَنْقُومِ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.
زمر (۳۹) ۳۸ و ۳۹

۴۵. اعتماد و توکل پیامبر ﷺ بر خداوند، عامل شجاعت آن حضرت در برابر مشرکان:

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ * قُلْ يَنْقُومِ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.
زمر (۳۹) ۳۸ و ۳۹

۴۶. شجاعت پیامبر ﷺ در بر خورد با کفار، با تهدید و هشدار به آنان:

وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ * وَانْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ.
هود (۱۱) (۱۲) و ۱۲۲

۴۷. شجاعت پیامبر ﷺ در بر خورد با مشرکان، با تهدید و هشدار به آنان:

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ

۱. از امام باقر ﷺ درباره‌ی «جاهد الكفار و المنافقين» روایت شده که مقصود، الزام آنان به انجام دادن فرایض است. (تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۱؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۲، ص ۲۴۲، ح ۲۴۰)

دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ * قُلْ يَنْقُومِ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.

زمر (۳۹) ۳۸ و ۳۹

نیز - انذار محمد ﷺ، تبلیغ محمد ﷺ، سیره ی محمد ﷺ

- شرافت

۴۸. قرآن، ماهی شرف و عظمت پیامبر اسلام ﷺ و قوم او:

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ * وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ... ۱.

زخرف (۴۳) ۴۳ و ۴۴

۴۹. ماهی شرافت و عظمت بودن قرآن برای پیامبر ﷺ و قومش، دلیل لزوم تمسک حضرت به آن:

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ * وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ

وَلِقَوْمِكَ ...

زخرف (۴۳) ۴۳ و ۴۴

- صداقت

۵۰. گواهی مؤکد خداوند به صدق رسالت پیامبر ﷺ:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ.

منافقون (۶۳) ۱

۵۱. سوگند خداوند بر صداقت و درست‌گویی پیامبر اسلام ﷺ:

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ * وَمَا لَا تُبْصِرُونَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. ۲ حاقه (۶۹) ۳۸ - ۴۰

۵۲. تأیید و تأکید خداوند بر صداقت پیامبر اکرم ﷺ، در نزول وحی بر او:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ * وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ * إِنْ هُوَ إِلَّا

وَحْيٌ يُوْحَىٰ.

نجم (۵۳) ۱-۴

۵۳. تأکید خداوند بر درستی و صداقت رؤیای پیامبر ﷺ، در ورود به مسجد الحرام:

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ

مُحَلِّقِينَ رُءُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ...

فتح (۴۸) ۲۷

۱. «ذکر» در آیه‌ی یاد شده به معنای شرف است. (مجمع‌البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۷۵: روح‌المعانی، ج ۱۴،

جزء ۲۵، ص ۱۳۰)

۲. مقصود از «رسول کریم»، پیامبر ﷺ است. (تفسیر التحریر و التنویر، ج ۱۴، جزء ۲۹، ص ۱۴۱)

۵۴. وحی و مشاهدات پیامبر ﷺ در معراج، مورد تصدیق قلبی آن حضرت:

فَأَوْحَىٰ إِلَيَّ عَبْدِي مَا أَوْحَىٰ * مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ.

نجم (۵۳) ۱۰ و ۱۱

۵۵. صداقت پیامبر ﷺ در رؤیت جبرئیل، مورد تأیید خداوند:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ * أَفَتُمَرُونَهُ عَلٰی مَا يَرِي * وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرٰی.

نجم (۵۳) ۱۱ - ۱۳

۵۶. صداقت پیامبر ﷺ در دیدن آیات بزرگ الهی، مورد تصدیق خداوند:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ * أَفَتُمَرُونَهُ عَلٰی مَا يَرِي * وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرٰی * عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰی * عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰی * إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰی * مَا زَاغَ الْبَصَرُ * وَمَا طَغٰی * لَقَدْ رَأٰی مِنْ ءَايٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰی.

نجم (۵۳) ۱۱ - ۱۸

۵۷. اقرار مؤمنان در غزوه‌ی احزاب به صداقت پیامبر ﷺ (در وعده‌ی پیروزی):

وَلَمَّا رَءَا الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوْا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهُ * وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيْمٰنًا وَتَسْلِيْمًا.

احزاب (۳۳) ۲۲

۵۸. تصدیق و گواهی اهل ارتداد بر صداقت و حقایق رسالت پیامبر ﷺ قبل از ارتداد:

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمٰنِهِمْ وَشَهِدُوْا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَاءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ... ۱

آل عمران (۳) ۸۶

۵۹. پیامبر ﷺ، خواهان صداقت از خداوند، برای آغاز و پایان کار و سرنوشت خویش:

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ ...

اسراء (۱۷) ۸۰

۶۰. پیامبر ﷺ، خواهان صداقت، برای آغاز و پایان کار خویش در نماز شب:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰی اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقٰمًا مَّحْمُوْدًا * وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ ...

اسراء (۱۷) ۷۹ و ۸۰

۶۱. پیامبر ﷺ، دارای دلایل و برهان‌های روشن، بر صداقت خود و موظف به اعلام آن:

قُلْ اِنِّيْ نُهَيْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَبِّي ...

غافر (۴۰) ۶۶

۱. طبق قول عده‌ای از مفسران، آیه‌ی یاد شده درباره‌ی گروهی که از اسلام برگشتند و... نازل شده است.

(تفسیر التحریر و التتویر، ج ۳، جزء ۳، ص ۳۰۳)

۶۲. همراه بودن دلیل روشن و شاهدهی با پیامبر اکرم ﷺ، دلیل بر صداقت آن حضرت:
 أَقْمَنَ كَانَ عَلَيَّ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّي وَتَلَوُهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً
 أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ...^۱
 هود (۱۱) ۱۷

۶۳. نشانه‌های صداقت پیامبر ﷺ در تورات:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ
 يَتَوَلَّوْا قَرِيبًا مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ.^۲
 آل عمران (۳) ۲۳

۶۴. بریده نشدن رگ حیاتی پیامبر ﷺ و زنده ماندن آن حضرت پس از ادعای نبوت،
 نشانه‌ی صداقت ایشان در رسالت:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ.
 حاقه (۶۹) ۴۴ و ۴۶

- عزت

۶۵. عزیز بودن پیامبر ﷺ نزد خدا به رغم ذلیل دانستن او از سوی منافقان:
 يَقُولُونَ لَسِنِ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
 وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.
 منافقون (۶۳) ۸

۶۶. محمد ﷺ و مؤمنان همراه او، به دور از هرگونه رسوایی و برخوردار از عزت و
 کرامت در قیامت:

... يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ ...
 تحریم (۶۶) ۸

۶۷. درک عزتمندی خدا و محمد ﷺ و مؤمنان، بیرون از توان ذهنی منافقان جاهل:
 ... وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.
 منافقون (۶۳) ۸

۶۸. عزتمندی محمد ﷺ نزد خداوند:

يَقُولُونَ لَسِنِ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
 وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.
 منافقون (۶۳) ۸

- عصمت

۶۹. محمد ﷺ (چون) ستاره‌ای هدایتگر، بدون کمترین انحراف و گمراهی:
 وَالنَّجْمِ ... * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى.
 نجم (۵۳) ۲ و ۱

۱. مقصود از «أقمن كان علي بينة من ربه» پیامبر ﷺ است.

۲. مقصود از «الكتاب»، تورات است. (الکشاف، ج ۱، ص ۳۴۸)

۷۰. محمد ﷺ، مبرا و مصون از هرگونه دروغ بستن به خدا:

حاقه (۶۹) ۴۴

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ.

۷۱. پیراسته بودن پیامبر ﷺ از بافته‌های شعری:

یس (۳۶) ۶۹

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ... .

وَيَقُولُونَ أَهْنَا لَسَارِكُوا إِلَهَيْنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ * بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ
المُرْسَلِينَ.

صافات (۳۷) ۳۶ و ۳۷

۷۲. پیراسته بودن پیامبر ﷺ از گمراهی و فساد رأی:

نجم (۵۳) ۲

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى.

۷۳. منزّه بودن پیامبر ﷺ از هرگونه جنون و دیوانگی:

اعراف (۷) ۱۸۴

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ... .

مؤمنون (۲۳) ۷۰

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كِرْهُونَ.

سبا (۳۴) ۸

... أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ.
قُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَأْحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفُرْدِي ثُمَّ تَنْفَكُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ
إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ.

سبا (۳۴) ۴۶

وَيَقُولُونَ أَهْنَا لَسَارِكُوا إِلَهَيْنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ * بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ
المُرْسَلِينَ.

صافات (۳۷) ۳۶ و ۳۷

طور (۵۲) ۲۹

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ.

قلم (۶۸) ۲

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ.

وَأَنْ يَكْفُرُوا الَّذِينَ كَفَرُوا لَقَوْلِكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ
لَمَجْنُونٍ.

قلم (۶۸) ۵۱

تکویر (۸۱) ۲۲

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ.

۷۴. مبرا بودن پیامبر ﷺ از هرگونه خیانت:

آل عمران (۳) ۱۶۱

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغَلَّ... .

۷۵. قسم الهی بر عصمت در گفتار پیامبر ﷺ:

نجم (۵۳) ۱ و ۳ و ۴

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى * وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى .

۷۶. پیامبر ﷺ، مصون از گرایش به عقاید کافران و معصوم در مواضع دینی خود:
 وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَا تَتَّخِذُوكَ
 خَلِيلًا * وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدَّتْ تَرَكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا. اسراء (۱۷) و ۷۳ و ۷۴

۷۷. مصون ماندن پیامبر ﷺ از فراموشی قرآن:

سَنَقِرُّكَ فَلَا تَنْسَى. اعلیٰ (۱۷) ۶

۷۸. مصونیت علمی محمد ﷺ از داوری در میان یهودیان:

... فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ
 شَيْئًا ... مائده (۵) ۴۲

۷۹. راه نیافتن هیچ‌گونه انحراف در مشاهدات محمد ﷺ:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى. نجم (۵۳) ۱۱ و ۱۷

- عقل

۸۰. محمد ﷺ، برخوردار از عقل، قدرت، کمال و استقامت:

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةٍ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ. قلم (۶۸) ۳

۸۱. شناخته شدن محمد ﷺ به عقل و درایت بین مردم، در طول سالیان دراز زندگی در بین آنان:

... ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ ... سبأ (۳۴) ۴۶

۸۲. حقایق سخنان محمد ﷺ، گواه برخورداری آن حضرت از اندیشه‌ای سالم:

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ ... * أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ ... مؤمنون (۲۳) ۶۹ و ۷۰

۸۳. مشاهده‌ی کمال عقلانی محمد ﷺ از سوی معاشران آن حضرت، دلیلی کافی بر

مردود بودن ادعای جنون درباره‌ی آن حضرت:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ.^۱ تکویر (۸۱) ۲۲

۸۴. سلامت عقلانی محمد ﷺ، ضامن دریافت صحیح قرآن از فرشته‌ی وحی و مصونیت

مرحله‌ی دریافت از خطا و تحریف:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ. تکویر (۸۱) ۱۹ و ۲۲

۱. واژه‌ی «صاحبکم» گویای مردود بودن اتهام جنون است، زیرا مصاحبت روزمره‌ی کسانی که به پیامبر ﷺ تهمت جنون می‌زدند با آن حضرت، مایه‌ی شناخت وضعیبت فکری آن حضرت بوده و دست‌آویزی برای نسبت جنون باقی نمی‌گذارد.

- علم

۸۵. کلید فهم (درست) قرآن کریم، نزد محمد ﷺ:

... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ...
نحل (۱۶) ۴۴۸۶. بقا و زوال علوم اعطایی خدا به بشر و حتی دریافت وحی به وسیله پیامبر ﷺ،
منوط به مشیت خداوند:... وَمَا أَوْتَيْتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا * وَلَوْ شِئْنَا لَنذَهَبْنَا بِالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ ...
اسراء (۱۷) ۸۵ و ۸۶

۸۷. آگاهی پیامبر ﷺ از آیین ابراهیم ﷺ به واسطه وحی:

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ...
نحل (۱۶) ۱۲۳۸۸. امکان تعلق مشیت الهی بر آگاه نساختن پیامبر اکرم ﷺ از برخی معارف و یا محو آن
از حافظه ایشان:سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنْسَى * إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ...
اعلی (۸۷) ۶ و ۷

۸۹. آگاهی پیامبر ﷺ از خیانت‌های یهودیان عصر خویش:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ ... يَحْرِفُونَ الْكَلِمَةَ عَنِ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا
تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِبَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ...
مائده (۵) ۱۳

۹۰. آگاهی پیامبر ﷺ از محرمات وضع شده بر ملت یهود با وحی الهی:

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ...
نحل (۱۶) ۱۱۸

۹۱. فرمان خدا به پیامبر ﷺ درباره‌ی آگاهی یافتن از سرگذشت مردم «ابله»:

وَسَأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ...
اعراف (۷) ۱۶۳

۹۲. آگاهی محمد ﷺ از ماجرای اصحاب کهف با وحی الهی:

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ
وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ
إِلَّا مِرَاءً ظَهْرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا.
كهف (۱۸) ۲۲

۱. از ابن عباس نقل شده است که مراد از «القرية» ابله است. (مجمع البیان، ج ۳ - ۴، ص ۷۵۶)

۹۳. آگاهی محمد ﷺ از فقر و نیازمندی اصحاب صفه، از روی چهره‌ی آنان:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ
الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْفَافًا وَمَا تُتَفَقَّوْا مِنْ
خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ.

بقره، (۲) ۲۷۳

۹۴. آگاهی پیامبر ﷺ از برخی امور، از راه خواب:

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ...

انفال (۸) ۴۳

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ءَأَمْنِينَ
مُحَلِّقِينَ رُءُوسِكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا
قَرِيبًا.

فتح (۴۸) ۲۷

۹۵. محمد ﷺ راسخ در علم:

... وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ...^۱

آل عمران (۳) ۷

۹۶. اشتیاق نداشتن پیامبر ﷺ به آگاهی از زمان وقوع قیامت:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ
تَقَلَّتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

اعراف (۷) ۱۸۷

۹۷. انتظار مشرکان در آگاهی پیامبر ﷺ از زمان وقوع قیامت:

... وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا.

اسراء (۱۷) ۵۱

۹۸. آگاهی پیامبر ﷺ و مؤمنان از زمان وقوع قیامت، نشانه‌ی صدق آنان از دیدگاه مشرکان:

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

یونس (۱۰) ۴۸

۹۹. تعلیم بخشی از علوم غیب به پیامبر ﷺ:

تَسْلُكٍ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ
قَبْلِ هَذَا ...

هود (۱۱) ۴۹

۱۰۰. آگاهی پیامبر ﷺ از تحقق حکومت بنی امیه:

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً

۱. طبق روایتی از امام باقر علیه السلام، رسول خدا صلی الله علیه و آله برترین راسخان در علم بوده است. (ر.ک: مجمع البیان، ج ۱ - ۲، ص ۷۰۱)

لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا.^۱

اسراء (۱۷) ۶۰

۱۰۱. تعلیم غیب به پیامبر ﷺ به واسطه وحی:

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَنِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ.

هود (۱۱) ۴۹

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ.

یوسف (۱۲) ۳

۱۰۲. محمد ﷺ دارای علمی مبرا از فراموشی:

... أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ....

نحل (۱۶) ۲۴

۱۰۳. دعا برای زیاد شدن علم پیامبر ﷺ، از توصیه‌های خداوند به آن حضرت:

... وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا.

طه (۲۰) ۱۱۴

۱۰۴. محمد ﷺ، مأمور ابلاغ چگونگی آگاه شدنش از ملا اعلیٰ و منشأ اطلاعات و اخبارش درباره‌ی آدم و فرشتگان:

مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ * إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ * إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي خَلِيقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ * فَسَجَدَ الْمَلَأِكَةُ كُلُّهُمْ ...

ص (۳۸) ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ و ۷۳

۱۰۵. آگاهی پیامبر ﷺ از اعمال امت حتی پس از رحلت خود:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا ...^۲

فتح (۲۸) ۸

۱۰۶. آگاه شدن پیامبر ﷺ و مؤمنان در پرتو وحی از وجود منافقان:

وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ... لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ...

توبه (۹) ۱۰۱

۱. از حضرت علی رضی الله عنه روایت شده است که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بر منبر بود که لحظه‌ای خواب چشم او را ربود، پس در خواب دید مردانی را که چون بوزینگان بر منبر آن حضرت می‌جهند و مردم را به روش گذشتگان (دوران جاهلیت) باز می‌گردانند؛ پس پیامبر صلی الله علیه و آله در حالی که نشسته بود، به خود آمد و آثار حزن در چهره‌اش نمایان شد؛ پس جبرئیل این آیه را برای حضرت آورد «و ما جعلنا الرؤیاء...» و «شجره‌ی ملعونه» یعنی بنی‌امیه. (بحار الانوار، ج ۵۵، ص ۳۵۰)

۲. اگر منظور از «شاهد» شهادت بر اعمال همه‌ی امت در صحنه‌ی قیامت باشد، مطلب بالا استفاده می‌شود؛ زیرا شهادت بدون آگاهی و نظارت فاقد اعتبار است.

۱۰۷. پیامبر ﷺ برخوردار از علم لدنی:

نساء (۴) ۱۱۳

... وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ...

۱۰۸. برخورداری پیامبر ﷺ از علم لدنی از تفصیلات الهی به آن حضرت:

نساء (۴) ۱۱۳

... وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا.

۱۰۹. مردم عصر بعثت، معتقد به توانایی علمی محمد ﷺ در پاسخ‌گویی به مسایلی

اسرارآمیز و ناشناخته مانند روح:

اسراء (۱۷) ۸۵

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ...

۱۱۰. آگاهی نداشتن محمد ﷺ به قرآن و تعلیمات آن، قبل از نزول قرآن:

شوری (۲۲) ۵۲

... مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ ...

۱۱۱. محدودیت علم محمد ﷺ:

بقره (۲) ۲۰۴

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ...

۱۱۲. آگاهی محمد ﷺ، عطیه‌ی خداوند به آن حضرت:

طه (۲۰) ۱۱۴

... وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا.

۱۱۳. ناآشنایی پیامبر ﷺ از معارف قرآن، پیش از نزول آن بر ایشان:

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ

یونس (۱۰) ۱۶

أَفَلَا تَعْقِلُونَ.

۱۱۴. انتظار داشتن آگاهی پیامبر ﷺ از تمامی حقایق هستی، توقعی غیر اصولی و بی‌جا:

کهف (۱۸) ۱۱۰

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ ...

۱۱۵. تظاهر و نفاق منافقان موجب ناشناخته ماندن برخی از آنان نزد پیامبر ﷺ:

وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَىٰ النَّفَاقِ

توبه (۹) ۱۰۱

لَا تَعْلَمُهُمْ ...

۱۱۶. پیامبر ﷺ در شناخت شب قدر نیازمند فراگیری از پروردگار:

وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ * تَنزِيلُ الْمَلَكِ وَالرُّوحِ

قدر (۹۷) ۲-۵

فِيهَا يَأْتِيهِمْ مِنَ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ.

۱۱۷. نیازمند بودن پیامبر ﷺ به راهنمایی خداوند در پاسخ‌گفتن به پرسش‌های مردم:

نازعات (۷۹) ۴۳

فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِنَهَا.

۱۱۸. پیامبر ﷺ در شناخت ستارگان، نیازمند آموزش خدا:

وما أدركك ما الطَّارِقُ * النَّجْمُ الثَّاقِبُ.
طارق (۸۶) ۳ و ۲

۱۱۹. آگاهی نداشتن پیامبر ﷺ از همه‌ی اسرار جهان:

قُلْ لَوْ أَنِّي عِنْدِي ... * وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ...
انعام (۶) ۵۸ و ۵۹

۱۲۰. استواری تشریح داستان ذوالقرنین، بر پایه‌ی تلاوت وحی است نه آگاهی‌های شخصی پیامبر ﷺ:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا.
کهف (۱۸) ۸۳

۱۲۱. تصوّر نادرست مردم درباره‌ی آگاهی پیامبر ﷺ در خصوص زمان برپایی قیامت:

... يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ...
اعراف (۷) ۱۸۷

۱۲۲. ناآگاهی پیامبر ﷺ از زمان وقوع قیامت:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّئُهَا لَوْعَتِهَا إِلَّا هُوَ
تَقَلَّتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.
اعراف (۷) ۱۸۷

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ... وما يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا. احزاب (۳۳) ۶۳
اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وما يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ. شوری (۴۲) ۱۷
وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا
نَذِيرٌ مُبِينٌ.
ملک (۶۷) ۲۵ و ۲۶

قُلْ إِنْ أَدْرَى أَقْرَبُ مَا تَوْعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا.
يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِهَا * فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا * إِلَىٰ رَبِّكَ
مُنْتَهِيهَا.
نازعات (۷۹) ۴۲-۴۴

۱۲۳. آگاهی پیامبر ﷺ از سرگذشت اقوام به هلاکت رسیده و آبادی‌های تخریب شده‌ی

گذشته، با تعلیم خداوند:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْفُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ.
هود (۱۱) ۱۰۰

۱۲۴. ناآشنایی پیامبر ﷺ به معارف قرآن، پیش از نزول آن:

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ...
یونس (۱۰) ۱۶

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ ...
شوری (۴۲) ۵۲

۱۲۵. پیامبر ﷺ در شناخت ستارگان، نیازمند فراگرفتن الهی:

طارق (۸۶) ۲

وما أدركنا ما الطَّارِقُ.

۱۲۶. پیامبر ﷺ در شناخت شب قدر و ویژگی های آن، نیازمند آموزش الهی:

قدر (۹۷) ۲

وما أدركنا ما لَيْلَةُ الْقَدْرِ.

- فصاحت

۱۲۷. روشنی بیان و صراحت کامل محمد ﷺ در تبلیغ آیین توحیدی:

زحرف (۴۳) ۲۹

بَلْ مَتَّعْتُ هُنُلُوءًا وَعَابَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ.

- فهم

۱۲۸. محمد ﷺ، دارای فهمی فراتر از فهم سایر انسان ها:

نحل (۱۶) ۴۴

... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ ...

نیز ← علم محمد ﷺ

- قدرت

۱۲۹. پیامبر ﷺ، موظف به اعلام محدود بودن قدرت او در ارایه ی معجزات درخواستی مشرکان:

وقالوا لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبوعًا * أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا * أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا مِثْفَئًا أَوْ تَأْتِيَنَا بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا * أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرِفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِوَعْدِكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا.

اسراء (۱۷) ۹۰-۹۳

۱۳۰. توانایی پیامبر ﷺ بر جلب منفعت یا دفع ضرر، منوط به مشیت خدا:

اعراف (۷) ۱۸۱

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ....

۱۳۱. قادر نبودن محمد ﷺ در تعیین زمان تحقق عذاب استیصال، مگر با مشیت خداوند:

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ... * قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ....

یونس (۱۰) ۴۸ و ۴۹

۱۳۲. قادر نبودن پیامبر ﷺ در تحقق بخشیدن وعده یا وعیدی، مگر با خواست و اراده ی خداوند:

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ... * قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ....

یونس (۱۰) ۴۸ و ۴۹

۱۳۳. ترغیب و توصیه‌ی خداوند به تفکر درباره‌ی محدودهی قدرت و وظایف محمد ﷺ و معجزات وی:

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ... أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ.

انعام (۶) ۵۰

۱۳۴. ناتوانی محمد ﷺ، از انجام معجزه‌ای خودسرانه:

... فَإِنْ اسْتِطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِشَايءٍ... .

انعام (۶) ۳۵

۱۳۵. محمد ﷺ دارای قدرتی محدود:

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ.

انعام (۶) ۵۷

۱۳۶. برخوردار نبودن محمد ﷺ از قدرتی مستقل در برابر خداوند:

يَأْتِيهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ... وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا... .

مائدة (۵) ۴۱

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ * فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَنِيزِينَ.

حاقة (۶۹) ۴۴-۴۷

قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا.

جن (۷۲) ۲۱ و ۲۲

۱۳۷. ناتوانی پیامبر ﷺ در مورد تغییر قضای الهی:

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ.

زمر (۳۹) ۱۹

۱۳۸. ناتوانی پیامبر ﷺ بر نجات محکومان به عذاب الهی:

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ.

زمر (۳۹) ۱۹

۱۳۹. قادر نبودن محمد ﷺ به دفاع از مجازات کافران گنه پیشه:

يَأْتِيهَا الرَّسُولُ... وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا... .

مائدة (۵) ۴۱

۱۴۰. قدرت و اراده‌ی همه‌ی موجودات، حتی محمد ﷺ، مقهور حاکمیت اراده‌ی الهی:

... وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا... .

مائدة (۵) ۴۱

۱۴۱. محمد ﷺ، مأمور خدا، برای بیان وابسته بودن قدرت او به خدا و ناآگاهی اش به امور غیبی:
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ ... اعراف (۷) ۱۸۸

۱۴۲. شنواندن سخن حق به مردگان به وسیلهی محمد ﷺ، خارج از قدرت آن حضرت:
فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ ... روم (۳۰) ۵۲

۱۴۳. بیرون آوردن کافران حق‌گریز از گمراهی، خارج از حیطةی قدرت محمد ﷺ:
وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَن ضَلَالَتِهِمْ ... روم (۳۰) ۵۳

۱۴۴. تأکید خداوند بر قدرت محمد ﷺ به شناخت منافقان، از آهنگ سخن‌شان:
... وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ... محمد (۴۷) ۳۰

- کمال

۱۴۵. محمد ﷺ در درجات عالی‌هی کمال، با رسیدن به مقام خلق عظیم:
وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ^۱ قلم (۶۸) ۴

۱۴۶. مشاهدهی کمال عقلانی محمد ﷺ از سوی معاشران آن حضرت، دلیلی کافی بر ردّ ادّعی جنون دربارهی ایشان:
وَمَا صَاحِبِكُمْ بِمَجْنُونٍ. تکویر (۸۱) ۲۲

۱۴۷. انسانی با کمال و برخوردار از استعداد رسیدن به هدایتی والاتر:
... وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا. کهف (۱۸) ۲۴

۱۴۸. کمال محمد ﷺ در پرتو ربوبیت الهی، مقتضی دعوت دیگران به راه خدا:
أُدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ... نحل (۱۶) ۱۲۵

۱۴۹. عبودیت محمد ﷺ منشأ کمال وی و صلاحیت یافتن برای گرفتن وحی:
فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ. نجم (۵۳) ۱۰

۱۵۰. محمد ﷺ، کامل‌ترین و متعالی‌ترین انسان‌ها:
... وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَيَّ هَؤُلَاءِ ... نحل (۱۶) ۸۹

۱. اخلاق خوش محمد ﷺ، یکی از دلایل نبوت وی است؛ زیرا حضرت در اخلاق به قدری کامل شده بود که در عصر او و اعصار نزدیک آن، کسی نبود که در کمال و فضایل نزدیک به آن حضرت باشد. از همین رو، خداوند او را با آیهی مزبور توصیف کرد. (اخلاق النبی فی القرآن والسنة، الحداد، ج ۱، ص ۷۲)

۱۵۱. محمد ﷺ، واجد کمال و قرب به خدا:

وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى. نجم (۵۳) ۷-۹

۱۵۲. کمال محمد ﷺ و قرب به خدا، زمینه‌ای برای دریافت وحی:

وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى. نجم (۵۳) ۷-۹

- نورانیت

۱۵۳. پیامبر اکرم ﷺ، همچون نور و چراغ فروزان برای هدایت مردم:

يَا هَلْ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ ... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ.

مانده (۵) ۱۵

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا * وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا.

احزاب (۳۳) ۴۵ و ۴۶

- هدایت

۱۵۴. پیامبر ﷺ، بهره‌مند از هدایت ویژه قرآن:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا ...

شوری (۴۲) ۵۲

۱۵۵. برخورداری پیامبر ﷺ از هدایت خاصه‌ی خداوند:

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى * وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ.

ضحی (۹۳) ۷ و ۱۱

۱۵۶. پیامبر ﷺ، نیازمند هدایت الهی برای رهنمون شدن به صراط مستقیم:

قُلْ إِنِّي هَدَيْتَنِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

انعام (۶) ۱۶۱

... وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا.

فتح (۴۸) ۲

۱۵۷. پیامبر ﷺ، هدایت یافته به صراط مستقیم:

قُلْ إِنِّي هَدَيْتَنِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ...

انعام (۶) ۱۶۱

۱۵۸. هدایت یافتن پیامبر ﷺ به شریعت اسلام پس از ناآگاهی از آن، نعمتی بزرگ از جانب

خداوند و شایسته‌ی یادآوری:

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى * وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ.

ضحی (۹۳) ۷ و ۱۱

۱۵۹. برخورداری پیامبر ﷺ از هدایت‌های قرآن، مقتضی سپاس‌گزاری او به درگاه الهی:
 إِنَّمَا أَمِرتُ ... * وَأَنْ تَلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَأِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ... * وَقُلِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ ...
 نمل (۲۷) ۹۱-۹۳

۱۶۰. پیامبر ﷺ، تحت هدایت وحی الهی:

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّمَا يَنْتَظِرُونَ غَيْرَ هَذَا أَوْ
 بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوْحِي إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ
 عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ * قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَسُكُمْ بِهِ فَقَدْ
 لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.
 بونس (۱۰) ۱۵ و ۱۶

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَنُ
 وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ
 مُسْتَقِيمٍ.
 شوری (۲۲) ۵۲

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَاٍ مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوْحِي إِلَيَّ
 وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ.
 احقاف (۴۶) ۹

۱۶۱. برخورداری پیامبر ﷺ از هدایت استوار و پایدار الهی:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ... * وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ ...
 زمر (۳۹) ۳۶ و ۳۷

۱۶۲. پیامبر ﷺ، خود، روشن و هدایت یافته و روشنگر و هدایت‌کننده‌ی دیگران:

... قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا ... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ.
 مائده (۵) ۱۵

۱۶۳. ربوبیت خداوند مقتضی راهبری پیامبر ﷺ:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا * وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
 نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا.
 فرقان (۲۵) ۳۰ و ۳۱

نیز ← امداد به محمد ﷺ

- یقین

۱۶۴. توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ به عبادت پروردگار، تا رسیدن به یقین:

حجر (۱۵) ۹۹

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ.

۱۶۵. پیامبر ﷺ، موظف به عبادت پروردگار، تا رسیدن مرگ و عیان شدن حوادث:

حجر (۱۵) ۹۹

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ.^۱

۱۶۶. یقین پیامبر ﷺ به آسمانی بودن قرآن و رسالت خویش:

بقره (۲) ۱۳۷

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ.

آل عمران (۳) ۶۰

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ.

انعام (۶) ۱۱۴

... فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ.

اعراف (۷) ۲

كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ...^۲

یونس (۱۰) ۹۴

هود (۱۱) ۱۷

فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ.^۲

... فَلَا تُكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ...

نیز ← عطایای خدا به محمد ﷺ، مقامات

□ قرآن و فضایل پیامبر اعظم ﷺ در ارتباط با خدا

- اخلاص

۱۶۷. اخلاص محمد ﷺ، در تبلیغ و ابلاغ پیام های الهی:

قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ.

بقره (۲) ۱۳۹

انعام (۶) ۹۰

... قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ.

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ * وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ.

یوسف (۱۲) ۱۰۳ و ۱۰۴

فرقان (۲۵) ۵۷

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا.

سبا (۳۴) ۲۷

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ...

ص (۳۸) ۸۶

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ.

۱. بنا بر این که «یقین» در آیه به معنای مرگ باشد، زیرا انسان با مرگ، عیناً جهان دیگر را مشاهده خواهد کرد.

(المیزان، ج ۱۲، ص ۱۹۶)

۲. مخاطب «فلا تکنونن من الممتترین» پیامبر ﷺ است و این گونه خطابات در کلام عرب رایج است، ولی آیه

درصد رد هرگونه ریب و شک از پیامبر ﷺ است. (المیزان، ج ۱۰، ص ۱۲۲ - ۱۲۳)

ذَلِكَ الَّذِي يُبَيِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
 أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 شَكُورٌ. سورۃ شوری (۴۲) ۲۳

۱۶۸. پیامبر ﷺ، موظف به اخلاص در عبادت و پرستش خداوند:
 قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا اتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ ... انعام (۶) ۵۶
 قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. انعام (۶) ۱۶۲
 قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَلَكِن أَعْبُدُ اللَّهَ ... يونس (۱۰) ۱۰۴
 قُلْ هُنَالِكَ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ. يوسف (۱۲) ۱۰۸

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ ... نمل (۲۷) ۹۱
 إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ * قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ
 اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ * قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي. زمر (۳۹) ۲ و ۱۱ و ۱۴
 قُلْ أَفَعِيرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ * ... لَسِنِ اشْرَكْتَ لِيَحْبِطَنَّ عَمَلُكَ ... *
 بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ ... زمر (۳۹) ۶۴-۶۶

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ... وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِرَبِّ
 الْعَالَمِينَ. غافر (۴۰) ۶۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا.
 وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا.^۱
 قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا
 عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ * وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ الْكَافِرِينَ (۱۰۹) ۱-۶

۱۶۹. پیامبر اکرم ﷺ، موظف به اخلاص در تمام امور:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ
 ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ
 بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ. آل عمران (۳) ۲۰

۱. «تَبَتَّلْ» از ریشهی «بَتَّلَ» به معنای انقطاع کامل از غیر خدا و اخلاص در عبادت است. (مفردات، ص ۱۰۷، «بتل»؛ مجمع البیان، ج ۹-۱۰، ص ۵۷۱)

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. انعام (۶) ۱۶۲
وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ. یونس (۱۰) ۱۰۵ و ۱۰۶

۱۷۰. پیامبر ﷺ، موظف به اعلام عبادت خالصانه‌ی خود برای خدا:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّسْكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. یونس (۱۰) ۱۰۴
قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. یوسف (۱۲) ۱۰۸

وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَتَابُ. رعد (۱۳) ۳۶
إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. نمل (۲۷) ۹۱

قُلْ أَغْفِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونَنِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ * بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ. زمر (۳۹) ۶۴ و ۶۶

قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ. غافر (۴۰) ۶۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا. جن (۷۲) ۲۰
قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ * لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينٌ. كافرون (۱۰۹) ۲ و ۳ و ۴ و ۶

۱۷۱. پیامبر ﷺ، موظف به درخواست اخلاص از خداوند:

وَقُلْ رَبِّ ادْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰنًا نَصِيرًا. اسراء (۱۷) ۸۰

۱۷۲. صبر و پایداری برای خدا در ابلاغ رسالت، فرمان خدا به پیامبر ﷺ:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ. مدثر (۷۴) ۱ و ۲ و ۷

۱۷۳. پیامبر ﷺ، موظف به اخلاص در نماز خویش:

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي ... لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. انعام (۶) ۱۶۲

۱۷۴. اخلاص محمد ﷺ در تهجد و شب‌زنده‌داری:

مزل (۷۳) ۶

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا.^۱

۱۷۵. توجه کامل به پروردگار و انقطاع از غیر او، توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ:

مزل (۷۳) ۸

وَإِذْ كَرِهَ اللَّهُ لِسْمِ رَبِّكَ وَتَبَتَّلَ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا.^۲

- استغفار

۱۷۶. فرمان خدا به محمد ﷺ، جهت استغفار برای خویشتن:

نساء (۴) ۱۰۶

وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا.

مؤمنون (۲۳) ۱۱۸

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ ...

غانم (۴۰) ۵۵

... وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ ...

محمد (۴۷) ۱۹

... وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ...

۱۷۷. محمد ﷺ، موظف به طلب آموزش از خدا برای مؤمنان:

آل عمران (۳) ۱۵۹

... فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ ...

... أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَدْرَكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأُذِنَ لِمَن

نور (۲۴) ۶۲

شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ اللَّهُ ...

محمد (۴۷) ۱۹

... وَاسْتَغْفِرَ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ...

۱۷۸. دستور خداوند به پیامبر ﷺ، جهت استغفار برای زنان مؤمن:

محمد (۴۷) ۱۹

... وَاسْتَغْفِرَ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ...

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ ... وَاسْتَغْفِرَ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. مستحبه (۶۰) ۱۲

۱۷۹. استغفار محمد ﷺ برای منافقان، در صورت توبه‌ی آنان:

۳۷

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأَ رُءُوسُهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ

منافقون (۶۳) ۵

مُستَكْبِرُونَ.

۱۸۰. بی‌اثر بودن استغفار پیامبر ﷺ برای منافقان:

اسْتَغْفِرَ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

توبه (۹) ۸۰

كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.

۱. براساس روایتی از امام صادق علیه السلام، «أقوم قیلاً» تهجد همراه با اخلاص است. (مجمع البیان، ج ۹-۱۰، ص ۵۷۰)

۲. «تبتل» به معنای انقطاع الی الله در عبادت و نیت است. (مفردات، ص ۱۰۷، «بتل»)

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ.^۱

منافقون (۶۳) ۶

۱۸۱. اثر بخشیدن استغفار پیامبر ﷺ برای منافقان، پس از استغفار و توبه‌ی آنان:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ... * ... وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ
ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا
رَحِيمًا.

نساء (۴) ۶۰ و ۶۴

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحْدًا فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ
وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ.

فصلت (۴۱) ۶

۱۸۲. اثر بخشیدن استغفار پیامبر ﷺ، برای آمرزش گناهکاران و خطاکاران:

... وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا
اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا.

نساء (۴) ۶۴

... أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَدْنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأُذِنَ لِمَنْ
شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

نور (۲۴) ۶۲

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ ...
يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ ... وَاسْتَغْفِرَ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. متحنه (۶۰) ۱۲

منافقون (۶۳) ۵

۱۸۳. ممنوعیت استغفار محمد ﷺ برای مشرکان، در صورت علم به دوزخی بودن آنان:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ... مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ.

توبه (۹) ۱۱۳

۱۸۴. استغفار پیامبر ﷺ، در روز قیامت:

... يَوْمَ لَا يُخْرِى اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ ... يَقُولُونَ رَبَّنَا أَنْتُمْ كُنَّا نُورِنَا
وَإِغْفِرْ لَنَا ...

تحریم (۶۶) ۸

ـ اطاعت

۱۸۵. پیامبر ﷺ، مأمور پیروی از تعالیم وحی:

يَأْتِيهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا *
وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا.

احزاب (۳۳) ۱ و ۲

۱. آیه، مربوط به «عبداللّه بن ابی» منافق و اصحاب وی است. (مجمع‌البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۴۴۲)

۱۸۶. پیامبر ﷺ، موظف به تبعیت نکردن از کافران:

فَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا.
يَأْتِيهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا * وَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَدَعِ أَذْنَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكِيلًا.
احزاب (۳۳) ۱ و ۴۸

۱۸۷. پیامبر ﷺ، موظف به تبعیت نکردن از منافقان:

يَأْتِيهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا * وَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَدَعِ أَذْنَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكِيلًا.
احزاب (۳۳) ۱ و ۴۸

۱۸۸. پیامبر ﷺ، موظف به تبعیت نکردن از افراد پست، عیب جو، متجاوز، گناهکار و بدنام:
وَلَا تُطِيعِ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ * هَمَّا زِ مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ * مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * عَتَلٌ بَعْدَ
ذَلِكَ زَنِيمٍ.
قلم (۶۸) ۱۰-۱۳

۱۸۹. پیامبر ﷺ، موظف به پرهیز از پیروی افراد غافل و هواپرست:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ
عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِيعِ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا.
کهف (۱۸) ۲۸

۱۹۰. پیامبر ﷺ، موظف به پیروی نکردن از افراد گناهکار:

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِيعِ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا.
انسان (۷۶) ۲۴

۱۹۱. پیامبر ﷺ، موظف به تبعیت نکردن از افراد ناسپاس:

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِيعِ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا.
انسان (۷۶) ۲۴

۱۹۲. پیامبر ﷺ، موظف به پیروی نکردن از اکثریت مردم:

وَإِنْ تُطِيعِ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ
إِلَّا يَخْرُصُونَ.
انعام (۶) ۱۱۶

۱۹۳. اطاعت کردن محمد ﷺ از مکذبان، مورد نهی خداوند:

فَلَا تُطِيعِ الْمُكذِّبِينَ.
قلم (۶۸) ۸

أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى * كَلَّا لَا تَطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ.
علق (۹۶) ۱۳ و ۱۹

۱۹۴. پیامبر ﷺ، مأمور به اعلام اطاعت خود و پیروانش از پروردگار جهانیان:

... قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ. انعام (۶) ۷۱

۱۹۵. اطاعت و پیروی پیامبر ﷺ از ابراهیم ﷺ و آیین وی:

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ ... آل عمران (۳) ۶۸

۱۹۶. هشدار خدا به پیامبر ﷺ، نسبت به اطاعت از هوا و هوس یهود و نصارا:

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ. بقره (۲) ۱۲۰

۱۹۷. پیامبر ﷺ، موظف به اطاعت و پیروی از اسلام:

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ. جاثیه (۴۵) ۱۸

۱۹۸. پیامبر ﷺ، موظف به پیروی از راه انابه کنندگان:

وَأَن جَاهِدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ. لقمان (۳۱) ۱۵

۱۹۹. مأموریت پیامبر ﷺ به پیروی از جبرئیل در قرائت قرآن:

فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ. قیامت (۷۵) ۱۸

- انابه

۲۰۰. انابه‌ی محمد ﷺ به درگاه خداوند:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا ... * ... ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ. شوری (۴۲) ۷ و ۱۰

۲۰۱. توجه به ربوبیت خداوند، زمینه‌ساز انابه‌ی محمد ﷺ به درگاه الهی:

... ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ. شوری (۴۲) ۱۰

- تسبیح

۲۰۲. پیامبر ﷺ، مأمور تسبیح و تنزیه پروردگار خویش، هم‌زمان با آغاز هر کار و تلاش:

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ^۱. طور (۵۲) ۴۸

۱. مقصود از «حین تقوم» بنا بر یک احتمال، هنگام برخاستن پیامبر ﷺ برای تلاش است. (المیزان، ج ۱۹، ص ۲۴)

۲۰۳. پیامبر ﷺ، موظف به تسبیح و تنزیه خداوند:

قُلْ... وَسُبِّحْنَ لِلَّهِ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

یوسف (۱۲) ۱۰۸

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ... .

حجر (۱۵) ۹۸

... قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي... .

اسراء (۱۷) ۹۳

... وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ... .

فرقان (۲۵) ۵۸

... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ.

غافر (۴۰) ۵۵

... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ * وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

وَأَدْبَرَ السُّجُودِ.

قی (۵۰) و ۳۹ و ۴۰

... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ * وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَرَ النُّجُومِ.

طور (۵۲) و ۴۸ و ۴۹

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ.

واقعه (۵۶) ۷۴

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ.

واقعه (۵۶) ۹۶

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ.

حاقه (۶۹) ۵۲

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا.

انسان (۷۶) ۲۶

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى.

اعلی (۱۷) ۱

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ... .

نصر (۱۱۰) ۳

- تسلیم

۲۰۴. جایگاه پیامبر ﷺ در مقام تسلیم، برتر از همه‌ی شونندگان در برابر خدا:

... قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ... .

انعام (۶) ۱۲

لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.

انعام (۶) ۱۶۳

وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ.

زمر (۳۹) ۱۲

۲۰۵. تسلیم همه جانبه در برابر پروردگار، مأموریت الهی پیامبر ﷺ:

قُلْ ءَأَمَّنَّا بِاللَّهِ... وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ.

آل عمران (۳) ۸۴

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ... وَأَمْرُنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ.

انعام (۶) ۷۱

- وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.^۱
 یونس (۱۰) ۱۰۵
۲۰۶. پیامبر ﷺ، مأمور اعلان تسلیم خود در برابر خدا:
 فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ ...
 آل عمران (۳) ۲۰
- ... قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.
 انعام (۶) ۱۴
- إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ... وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.
 نمل (۲۷) ۹۱
۲۰۷. سبقت پیامبر ﷺ از امت خویش، در تسلیم و اطاعت حق:
 قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ اتِّخِذُ وَلِيًّا... قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ...
 انعام (۶) ۱۴
- لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ.
 انعام (۶) ۱۶۳
- وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ.
 زمر (۳۹) ۱۲

- تَضَرَّع

۲۰۸. مأموریت دادن خداوند به پیامبر ﷺ، برای یاد او همراه با تضرع:
 وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا ...
 اعراف (۷) ۲۰۵
۲۰۹. تضرع به درگاه الهی و حاجت خواستن از خداوند، مورد توصیهی خداوند:
 وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب.^۲
 انشراح (۹۴) ۸

۲۱۰. هشدار خداوند به محمد ﷺ دربارهی غفلت از تضرع به پیشگاه الهی:
 وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً... وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ.
 اعراف (۷) ۲۰۵

- تَقَرَّب

۲۱۱. محمد ﷺ، از قربان در پیشگاه خداوند:
 وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ عَبْدِنَا ...^۳
 بقره (۲) ۲۳
- ... وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا
 نساء (۴) ۶۴
- اللَّهُ تَوَّابًا رَحِيمًا.^۴

۱. «حنیف» مسلمانی است که از دیگر ادیان به سوی حق گرایش پیدا می‌کند. (لسان العرب، ج ۳، ص ۳۶۲، «حنف»)

۲. گفته شده: آیهی مزبور، پیامبر ﷺ را به تضرع به درگاه الهی دعوت کرده است. (مجمع البیان، ج ۹-۱۰، ص ۷۷۳)

۳. اضافه‌ی «عبد» به ضمیر اسم جلاله، از نوع اضافه‌ی تشریفی است و دلالت بر تقرب و عظمت رسول خدا ﷺ می‌کند. (روح المعانی، ج ۱، جزء ۹، ص ۳۰۹)

۴. التفات از خطاب به غیبت، با گفتن «واسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ» بیانگر شأن و عظمت پیامبر ﷺ است. (الاکشاف، ج ۱، ص ۵۲۸)

وما كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ...
 انفال (۸) ۳۳

... إِنْ كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا ...
 انفال (۸) ۴۱

سُبْحٰنَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ ...
 اسراء (۱۷) ۱

... إِنْ فَضَّلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا.
 اسراء (۱۷) ۸۷

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ ...
 كهف (۱۸) ۱

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ ...
 فرقان (۲۵) ۱

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ...
 زمر (۳۹) ۳۶

وَهُوَ بِالْأَفْئِقِ الْأَعْلَىٰ * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ * فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ.
 نجم (۵۳) ۷-۱۰

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ ءَايَاتٍ يَبَيِّنُ لَكَ ...
 الحديد (۵۷) ۹

۲۱۲. سجده و خضوع محمد ﷺ به پیشگاه الهی، مایه‌ی تقرب او به خداوند:

كَلَّا لَا تُطِعُهُ ۖ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ .
 علق (۹۶) ۱۹

۲۱۳. تشبیه تقرب محمد ﷺ به خدا، به اندازه‌ی دو کمان یا کمتر:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ .
 نجم (۵۳) ۸ و ۹

- توبه

۲۱۴. پیامبر ﷺ، موظف به استغفار و توبه در درگاه ربوبی:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ ۖ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا .
 نصر (۱۱۰) ۲

نیز ← استغفار محمد ﷺ

- توحید

۲۱۵. محمد ﷺ، از خداپرستان موحد:

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا آتِيْعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا
 و ما أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ .
 انعام (۶) ۵۶

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا ...
 انعام (۶) ۷۱

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا و ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . انعام (۶) ۷۹

إِتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ . انعام (۶) ۱۰۶

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا ... انعام (۶) ۱۱۴

قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ * قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ آبَعِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ...

انعام (۶) ۱۶۱-۱۶۴

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. توبه (۹) ۱۲۹
قُلْ يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّكُمُ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ * وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

يونس (۱۰) ۱۰۴ و ۱۰۵

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

يوسف (۱۲) ۱۰۸

وَالَّذِينَ آمَنَتْهُمْ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُبْكَرُ بَعْضُهُمْ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَتَاب.

رعد (۱۳) ۳۶

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ.
إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

نمل (۲۷) ۹۱

... وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ ...

قصص (۲۸) ۸۷ و ۸۸

قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ * وَلَقَدْ أَوْحَى إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَسِنِ أَسْرَكَتَ لِيَحْبِطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ * بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ.

زمر (۳۹) ۶۴-۶۶

قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِزَبِّ الْعَالَمِينَ.

غافر (۴۰) ۶۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا.

حج (۷۲) ۲۰ و ۲۲

قُلْ يَأَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ * وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ.

كافرون (۱۰۹) ۱-۵

نیز ← تبلیغ محمد ﷺ، اهداف تبلیغ محمد ﷺ، توحید

۲۱۶. پیامبر ﷺ، مأمور اعلام موضع سازش ناپذیر عقیدتی و توحیدی خود به مردم:
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ.

زمر (۳۹) ۱۱

۲۱۷. محمد ﷺ، از گواهان بر توحید:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا
الْقُرْآنَ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَنتُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا أُخْرَىٰ
قُلْ لَا أَشْهَدُ ...

انعام (۶) ۱۹

نیز ← تبلیغ محمد ﷺ، اهداف تبلیغ محمد ﷺ، تنزیه محمد ﷺ و توحید

- توکل

۲۱۸. توصیه‌ی اکید خدا به محمد ﷺ، برای توکل بر خدا در کارها و امور:

... وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...

آل عمران (۳) ۱۵۹

... فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...

نساء (۴) ۸۱

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ... * يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ
اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

انفال (۸) ۶۴ و ۶۵

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ.

توبه (۹) ۵۱

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ...^۱

توبه (۹) ۱۲۹

... وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ...

هود (۱۱) ۱۲۳

... قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ...

رعد (۱۳) ۳۰

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ ...

فرقان (۲۵) ۵۸

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ * فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ * وَتَوَكَّلْ عَلَى

العزیز الرحیم.

شعراء (۲۶) ۲۱۴ و ۲۱۶ و ۲۱۷

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...

نمل (۲۷) ۷۹

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا.

احزاب (۳۳) ۳

... وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ...

احزاب (۳۳) ۴۸

... قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ.

زمر (۳۹) ۳۸

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ...

ملك (۶۷) ۲۹

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا.

مزقل (۷۳) ۹

۲۱۹. توکل پیامبر ﷺ بر خداوند، به دلیل ربوبیت او:

رعد (۱۳) ۳۰

... قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَاب.

شوری (۴۲) ۱۰

... ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيب.

مزقل (۷۳) ۹

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا.

- تهجد

۲۲۰. تهجد و شب زنده داری پیامبر ﷺ، مورد توجه و آگاهی خداوند:

مزقل (۷۳) ۲۰

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ ...

۲۲۱. بیدار شدن از خواب در دل شب، برای تهجد و قرائت قرآن، توصیه‌ی خدا به محمد ﷺ:

يَأْتِيهَا الْمُرْمَلُ * قَمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ

مزقل (۷۳) ۱-۴

الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا.

- حقایق

۲۲۲. حقایق اسلام و رسالت پیغمبر ﷺ:

قُلْ يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ كُفْرًا فَكَيْفَ يُنْفِقُونَ * وَمَنْ يَنْفِقْ

یونس (۱۰) ۱۰۸

ضَلَّ فَإِنَّمَا يَفْضِلُ عَلَىٰ مَا أَنَا عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ.

قی (۵۰) ۵

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ.

۲۲۳. تأکید خداوند بر حقایق رسالت پیامبر اکرم ﷺ:

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ * بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ

قی (۵۰) ۵ و ۲

عَجِيبٌ * بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ.

۲۲۴. مخالفت با رسول خدا ﷺ، پس از آگاهی به حقایق آن حضرت، موجب گرفتار شدن

به عذاب جهنم:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا

نساء (۴) ۱۱۵

تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا.

۲۲۵. بیان حقایق کتمان شده از تورات و انجیل از سوی پیامبر اکرم ﷺ، نشانی بر حقایق آن حضرت:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ

مائده (۵) ۱۵

وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ.

۲۲۶. اتمام حجت خداوند بر حقانیت پیامبر ﷺ:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ. بقره (۲) ۱۱۹

۲۲۷. کفرورزی، موجب انکار هرگونه معجزه و گواه بر حقانیت پیامبر اکرم ﷺ:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ. انعام (۶) ۷

۲۲۸. قسم‌های الهی به ستاره‌ها، شب و صبح، برای حقانیت قرآن و پیامبر اکرم ﷺ:

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ * الْجَوَارِ الْكُنُوسِ * وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ * وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ. تکریر (۸۱) ۱۵ - ۲۰

۲۲۹. تأیید حقانیت و روشنی راه پیامبر ﷺ از سوی خداوند:

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ. نمل (۲۷) ۷۹

۲۳۰. منافع قوم یهود، برتر از اعتراف به حقانیت محمد ﷺ، در دیدگاه عالمان و پیشوایان آنان:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعَضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا اتَّخَذُوا آلَهُنَّ مِمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ^۱. بقره (۲) ۷۶

۲۳۱. انکار حقانیت رسالت پیامبر اکرم ﷺ، در حکم کفر به خداوند:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ * وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ... * وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ. مائده (۵) ۸۳ و ۸۴ و ۸۶

۲۳۲. سوگند خداوند به قرآن حکیم، برای اثبات حقانیت رسالت پیامبر اسلام ﷺ:

وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ * إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. بقره (۲) ۳

۲۳۳. سوگند خداوند به دیدنی‌ها و نادیدنی‌ها، برای اثبات حقانیت پیامبر ﷺ:

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصَرُونَ * وَمَا لَا تُبْصَرُونَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ^۲. حاقه (۶۹) ۳۸ - ۴۰

۲۳۴. اطمینان پیامبر ﷺ به حقانیت راه خود، مقتضی توکل او به خدا:

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ. نمل (۲۷) ۷۹

۱. بنا بر روایتی از امام باقر علیه السلام این آیه درباره‌ی قومی از یهود است. (مجمع‌البیان، ج ۱ - ۲، ص ۲۸۶)

۲. بنا بر یک احتمال، «رسول کریم» پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است. (مجمع‌البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۵۲۵)

۲۳۵. تغییر قبله از بیت المقدس به کعبه، اتمام حجتی از سوی خدا جهت اثبات حقایق پیامبر اسلام ﷺ:

سَيَقُولُ الشُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا... * وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ^۱

بقره (۲) ۱۴۲ و ۱۴۳

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ...

بقره (۲) ۱۵۰

۲۳۶. شهادت علمای اهل کتاب در عصر بعثت بر حقایق پیامبر ﷺ:

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ.^۲

رعد (۱۳) ۴۳

۲۳۷. استفاده نکردن از غذا، راه نرفتن در بازارها، داشتن گنج و باغ، نشانه‌های صدق و حقایق پیامبر ﷺ از دیدگاه مشرکان:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا * وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمَلَّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا * قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا * وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا * أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا.

نورقان (۲۵) ۴-۸

۲۳۸. تلاش پیشوایان بنی قریظه برای کتمان حقایق رسالت پیامبر اکرم ﷺ:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.^۳

بقره (۲) ۷۶

۱. این آیه‌ی شریفه درباره‌ی تغییر قبله از بیت المقدس به سوی کعبه است. (مجمع البیان، ج ۱-۲، ص ۴۱۲)

۲. مراد از «من عنده علم الكتاب» علمای اهل کتاب‌اند. (الکشاف، ج ۲، ص ۵۳۶)

۳. بنا بر قولی، آیه‌ی شریفه درباره‌ی یهود بنی قریظه است. (مجمع البیان، ج ۱-۲، ص ۲۸۶)

۲۳۹. نقش مؤثر اندیشه و خردمندی، در راهیابی به حَقانیت پیامبر اکرم ﷺ:

... وَأَسْرَوْا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ ... * بَلْ قَالُوا أَضْغَتْ أَحْلَمُ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ... * وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحَىٰ إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ * لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.^۱

انبیاء (۲۱) و ۳ و ۵ و ۷ و ۱۰

۲۴۰. یهود و نصارا، خواهان سخن گفتن خداوند با آنان، درباره‌ی حَقانیت پیامبر اکرم ﷺ:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ.^۲

بقره (۲) و ۱۱۸

۲۴۱. بیان حَقانیت پیامبر اکرم ﷺ، امانتی الهی در دست اهل کتاب:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ...^۳

نساء (۴) و ۵۸

۲۴۲. کفرپیشگان عصر بعثت، خواستار معجزه‌ای جز قرآن، بر حَقانیت محمد ﷺ:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ...

انعام (۶) و ۳۷

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ...

یونس (۱۰) و ۲۰

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ...

رعد (۱۳) و ۷

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ...

طه (۲۰) و ۱۳۳

۲۴۳. گواه‌طلبی مشرکان از پیامبر ﷺ در تأیید حَقانیت آن حضرت:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ...

انعام (۶) و ۱۹

۱. آیه‌ی شریفه می‌تواند پاسخی باشد به درخواست بهانه‌جویانه‌ی مشرکان از پیامبر ﷺ مبنی بر آوردن معجزه‌ای برای اثبات حَقانیت خویش؛ یعنی اگر آنان تعقل کنند خواهند فهمید که قرآن معجزه‌ی پیامبر اسلام ﷺ است. گفتنی است تأکید بر این حقیقت با «لام» قسم و حرف تحقیق «لقد» مؤید همین برداشت است.

۲. در آیه‌ی ۱۱۳، مشرکان با تعبیر «الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» در قبال یهود و نصارا مطرح شده‌اند و در آیه‌ی مورد بحث، مشرکان با همان تعبیر در برابر «الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» قرار گرفته‌اند. از این مقایسه معلوم می‌شود مقصود از «الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» یهود و نصارا است.

۳. منظور از امانت، تنها امانت‌های مالی نیست، بلکه شامل امانت‌های معنوی، از قبیل علوم و معارف حَقّه، که باید به اهلش برسد نیز می‌شود. یهود، وقتی امانت‌های الهی به دست‌شان سپرده شد خیانت کردند و با علم به این که دین خدا، توحید است و همانی است که پیامبر اسلام ﷺ به آن دعوت می‌کند و پیامبر اسلام ﷺ همان است که تورات و انجیل بشارت او را داده، با این حال، او را کتمان کردند. (المیزان، ج ۴، ص ۳۷۸)

۲۴۴. آرایه‌ی معجزه‌ای محسوس و قابل رؤیت، توقع مشرکان از پیامبر اکرم ﷺ جهت اثبات درستی ادعای نبوت و حقایق آن حضرت:

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا.

فرقان (۲۵) ۸

۲۴۵. حقایق پیامبر ﷺ و ارتباط او با وحی، امری ثابت شده برای منافقان:

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ...

توبه (۹) ۶۴

۲۴۶. نازل نشدن عذاب الهی به علت اهانت‌های منافقان و یهودیان به آنان، دلیل عدم حقایق آن حضرت در نظر آنان:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَهَوْنَا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهَوْنَا عَنْهُ وَيَتَنَبَّجُونَ بِالْآثِمِ وَالْعَادُونَ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ ...

مجادله (۵۸) ۸

۲۴۷. اطمینان یهودیان عصر بعثت به حقایق پیامبر اکرم ﷺ و انطباق علایم پیامبر موجود در کتاب آسمانی آنان بر آن حضرت:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعَضُوبِهِمْ إِلَىٰ بَعْضِ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.

بقره (۲) ۷۶

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعِينُونَ.

بقره (۲) ۱۵۹

- خوف از خدا

۲۴۸. شایسته بودن خوف پیامبر ﷺ از خدا، نه از مردم، در ماجرای ازدواج با همسر پسرخوانده‌ی خود (زید):

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا.

احزاب (۳۳) ۳۷

۲۴۹. یاد خدا با تضرع و خوف، از فرمان‌های خدا به پیامبر ﷺ:

وَإِذْ ذُكِّرُوا بِاللَّيْلِ وَمَنُّوا بِمَا كُفِّرُوا بِهِ وَتَضَرَّعُوا وَخِيفَهُ ...

اعراف (۷) ۲۰۵

۲۵۰. رکوع بسیار، از اوصاف حضرت محمد ﷺ:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ تَرْبُهُمْ
رُكْعًا... ۱

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۱. رکوع حضرت محمد ﷺ، از اوصاف آن حضرت در تورات و انجیل:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ
فِي التَّورَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ...

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۲. رکوع پیامبر ﷺ برای جلب رضایت پروردگار:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ...

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۳. رکوع و سجود پیامبر ﷺ، عالی ترین جلوه‌ی نیایش و عبودیت در برابر خداوند:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ... ۲

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۴. اخلاص پیامبر ﷺ در رکوع:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ...

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۵. دعای پیامبر اکرم ﷺ در حال رکوع، برای جلب تفضلات و نعمت‌های الهی:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ...

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۶. رکوع محمد ﷺ و پیروانش در برابر خداوند، نمودی آشکار از عمل صالح:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا

۱. بنا بر احتمالی، «محمد» مبتدا، «رسول الله» تابع، بدل یا عطف بیان آن و «الَّذِينَ مَعَهُ» عطف بر «محمد» و «أَشِدَّاءُ...» خبر آن است. (روح المعانی، ج ۱۴، جزء ۲۶، ص ۱۸۶؛ المیزان، ج ۱۸، ص ۲۹۹) بنابراین، اوصاف

ذکر شده مربوط به پیامبر ﷺ و اصحاب او است.

۲. ذکر رکوع و سجود از میان همه‌ی عبادات، گویای برتری این دو حالت نسبت به سایر حالت‌ها است.

يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضُونًا... وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ... فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۷. رکوع پیامبر ﷺ، در پی دارنده‌ی مغفرت الهی برای حضرت:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضُونًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَتَازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوَابِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.

فتح (۴۸) ۲۹

۲۵۸. رکوع پیامبر ﷺ، زمینه‌ساز بهره‌مندی آن حضرت از پاداش بزرگ خداوند:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضُونًا... وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.

فتح (۴۸) ۲۹

.. سجده

۲۵۹. مداومت پیامبر ﷺ بر سجده کردن و عبادت خداوند:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا...^۱

فتح (۴۸) ۲۹

۲۶۰. وصف پیامبر ﷺ در تورات، به سجده کردن برای خداوند:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا... سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ... فتح (۴۸) ۲۹

۲۶۱. وصف پیامبر ﷺ در انجیل، به سجده کردن برای خداوند:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا... سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ...^۲

فتح (۴۸) ۲۹

۱. بنا بر قولی «محمد» مبتدا «رسول الله» تابع آن «والَّذِينَ مَعَهُ» عطف بر «محمد» و «اشداء على الكفار» تا آخر خبر آن است. (روح المعانی، ج ۱۴، جزء ۲۶، ص ۱۸۶)
 ۲. بنا بر احتمالی، اوصاف ذکر شده برای پیامبر ﷺ و صحابه در هر دو کتاب تورات و انجیل آمده است. (مجمع البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۱۹۲)

۲۶۲. سجده برای خداوند در پاسی از شب، دارای اهمّیت بسزا برای پیامبر ﷺ:

انسان (۷۶) ۲۶

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا.^۱

۲۶۳. نزول قرآن بر پیامبر ﷺ، مستلزم اختصاص دادن پاسی از شب برای سجده در برابر

خداوند به وسیله‌ی حضرت:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا * فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ... * وَمِنَ اللَّيْلِ

انسان (۷۶) ۲۳ و ۲۴ و ۲۶

فَاسْجُدْ لَهُ ...

۲۶۴. سجده‌ی پیامبر ﷺ برای خداوند، زمینه‌ساز جلب حمایت الهی از آن حضرت در

برابر استهزاگران:

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ * الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ.

حجر (۱۵) ۹۵ - ۹۸

۲۶۵. اختصاص پاسی از شب برای سجده در برابر خداوند از سوی پیامبر ﷺ، نمودی از

دنیاگریزی و آخرت‌اندیشی حضرت:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ ... * إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا.

انسان (۷۶) ۲۶ و ۲۷

۲۶۶. آشکار بودن علایم سجده در چهره‌ی پیامبر ﷺ:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا

يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ... نوح (۴۸) ۲۹

۲۶۷. سجده‌ی پیامبر اکرم ﷺ برای خداوند، راهی برای مقاومت در برابر دشمنان کینه‌توز:

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ * الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ.

حجر (۱۵) ۹۵ - ۹۸

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى * عَبْدًا إِذَا صَلَّى * أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى * أَوْ أَمَرَ

بِالتَّقْوَى * أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى * أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى * كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ

۱. از تقدیم «و من اللیل...» استفاده می‌شود که سجده در شب، اهمّیت بیشتری دارد.

لَنْسَفَعًا بِالنَّاصِيَةِ * نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ * فَلْيَدْعُ نَادِيَةً * سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ * كَلَّا لَا
تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ.

علق (۹۶) ۹-۱۹

۲۶۸. سجده‌ی پیامبر ﷺ در برابر خداوند، سبب تقرب ایشان به درگاه الهی:

كَلَّا لَا تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ.

علق (۹۶) ۱۹

۲۶۹. توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ مبنی بر سجده نمودن آن حضرت در پی دلتنگی از رفتار استهزاگران:

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ * الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *
وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ.

حجر (۱۵) ۹۵-۹۸

۲۷۰. توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ به سجده و کرنش نمودن آن حضرت برای خداوند:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ.
وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَرَ السُّجُودِ.^۱
كَلَّا لَا تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ.

حجر (۱۵) ۹۸

ق (۵۰) ۴۰

علق (۹۶) ۱۹

۲۷۱. توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ، برای تسبیح پروردگار، پس از سجده‌های خود:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَرَ السُّجُودِ.

ق (۵۰) ۴۰

۲۷۲. پیامبر ﷺ، مورد لطف و عنایت خاص خداوند، هنگام سجده‌هایش:

الَّذِي يَرِنُكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ.

شعراء (۲۶) ۲۱۸ و ۲۱۹

۲۷۳. لطف و عنایت خداوند به پیامبر ﷺ، به هنگام سجده‌هایش، برخاسته از شنوایی و علم او:

الَّذِي يَرِنُكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ * إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ.

شعراء (۲۶) ۲۱۸ - ۲۲۰

- شکر

۲۷۴. شکر و سپاس‌گزاری پیامبر ﷺ به درگاه الهی، با اقامه‌ی نماز، در برابر نعمت کوثر:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ.^۲

کوثر (۱۰۸) ۱ و ۲

۱. طبق روایتی از امام صادق علیه السلام، مقصود از «ادبار السجود» نماز وتر در آخر شب است (تفسیر شبر، ص ۴۵۲) که بیان می‌کند پیامبر صلی الله علیه و آله بخشی از شب را به سجده سپری می‌کرد.

۲. خداوند متعال، پیامبر صلی الله علیه و آله را به شکر در برابر نعمت بزرگ [کوثر] امر فرمود. (مجمع‌البیان، ج ۹-۱۰، ص ۸۳۷)

۲۷۵. شکر پیامبر ﷺ در برابر نعمت‌های خداوند، با قربانی به درگاه پروردگار:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ.
کوثر (۱۰۸) ۱ و ۲

۲۷۶. شکر و سپاس‌گزاری پیامبر ﷺ به درگاه پروردگار، در پی بهره‌مندی از امدادها و

الطاف الهی، با ابتهال و تضرع و دعا:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ * وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ * الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ * وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ * فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَب. ^۱ انشراح (۹۴) ۱-۷

۲۷۷. بهره‌مندی پیامبر ﷺ از نعمت کوثر، موجب و وادار سازنده‌ی آن حضرت، به شکر و

سپاس به درگاه پروردگار:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ.
کوثر (۱۰۸) ۱ و ۲

۲۷۸. شکر پیامبر ﷺ به درگاه الهی، با ابتهال و تضرع و راز و نیاز، مورد توصیه‌ی خداوند

به آن حضرت:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ * وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ * الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ * وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ * فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَب * وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَب.
انشراح (۹۴) ۱-۸

- عبودیت

۲۷۹. عبودیت پیامبر ﷺ زمینه‌ی شایستگی وی برای انذار مردم:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا.
فرقان (۲۵) ۱

۲۸۰. عبودیت پیامبر ﷺ نزد خداوند، صفتی بس مهم و ارزشمند برای او:

سُبْحٰنَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَيْنَا حَوْلَهُ ...
اسراء (۱۷) ۱

۲۸۱. عبودیت پیامبر ﷺ، رمز شایستگی آن حضرت برای معراج و مشاهده‌ی آیات مهم الهی:

سُبْحٰنَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَيْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ ۙ أَيْتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ.
اسراء (۱۷) ۱

۱. «فإذا فرغت فانصب»، یعنی هرگاه از عبادتی مانند تبلیغ وحی فارغ شدی به عبادت دیگر بپرداز؛ جهت

شکر نعمت‌هایی که بر تو شمرده‌ایم. (روح المعانی، ج ۱۶، جزء ۱۶، ص ۳۰۷)

۲۸۲. نقش عبودیت پیامبر ﷺ در نایل شدن آن حضرت به مقام رسالت و نزول قرآن بر ایشان:

وإن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّمَّنْ لَمِثْلِهِ ... بقره (۲) ۲۳
 وَاَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ ... إن كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ
 عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ ... انفال (۸) ۴۱

... أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ ... كهف (۱۸) ۱

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا. فرقان (۲۵) ۱

فَأَوْحَىٰ إِلَيَّ عَبْدِي مَا أَوْحَىٰ. نجم (۵۳) ۱۰

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ ءَايَاتٍ يَبَيِّنُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ... حدید (۵۷) ۹

۲۸۳. محمد ﷺ، عبد خدا و دارای مقامی والا در بندگی او:

... وَمَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا ... بقره (۲) ۲۳

... وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا ... انفال (۸) ۴۱

... أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ ... كهف (۱۸) ۱

... عَلَىٰ عَبْدِهِ ... فرقان (۲۵) ۱

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ.

زمر (۳۹) ۳۶

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ ءَايَاتٍ يَبَيِّنُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ.

وَأَنَّهُ لَمَتَّ قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا.

عَبْدًا إِذَا صَلَّى. علق (۹۶) ۱۰

۲۸۴. محمد ﷺ، در عین رفعت مقام و عروج به معراج، عبد و بندهی خدا:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي
 بَنَيْنَا حَوْلَهُ لِئَلْنَبِّئَهُ مِنْ ءَايَاتِنَا ... اسراء (۱۷) ۱

۲۸۵. عبودیت، عالی ترین مقام محمد ﷺ، در اوج تقرب به خداوند:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ * فَأَوْحَىٰ إِلَيَّ عَبْدِي مَا أَوْحَىٰ. نجم (۵۳) ۱۰ و ۱

۲۸۶. محمد ﷺ، بندهی برگزیدهی خدا، برای بهره مندی از هدایت و ویژهی قرآن:

... وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوْرًا نَّهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا ... شوری (۴۲) ۵۲

۲۸۷. مُحَمَّدٌ ﷺ، عبد و بنده‌ی مورد تکریم خدا، با ارسال آیات آسمانی بر او:

حدید (۵۷) ۹

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَيَّ آيَاتٍ يَتَّبِعِ ...

۲۸۸. عبودیت ابراهیم ﷺ، الگویی برای عبودیت محمد ﷺ:

ص (۳۸) ۴۵

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ.

۲۸۹. عبودیت اسحاق ﷺ، الگویی برای عبودیت محمد ﷺ:

ص (۳۸) ۴۵

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا ... وَإِسْحَاقَ ...

۲۹۰. عبودیت یعقوب ﷺ، توصیه‌ی سازنده‌ای برای عبودیت محمد ﷺ:

ص (۳۸) ۴۵

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا ... وَيَعْقُوبَ ...

۲۹۱. مُحَمَّدٌ ﷺ، از بندگان خدا و بهره‌مند از فضل و بخشش خاص او:

بقره (۲) ۹۰

... أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَيَّ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ...

۲۹۲. نزول آیات تاریخ پیامبران به امر خدا، وسیله‌ای برای تقویت روحیه‌ی عبادی محمد ﷺ:

مریم (۱۹) ۶۵

... فَأَعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ...^۱

- قرب

۲۹۳. مقام قرب پیامبر ﷺ نزد خدا، در تشبیه به اندازه دو کمان:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى * فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى. نجم (۵۳) ۱-۱۰

□ قرآن و فضایل اجتماعی پیامبر اعظم ﷺ

- ادب

۲۹۴. سفارش خداوند به رفتار مؤدبانه‌ی محمد ﷺ با مؤمنان و سلام کردن به آنان:

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَيَّ نَفْسِهِ

انعام (۶) ۵۴

الرَّحْمَةَ ...

۲۹۵. پیامبر ﷺ، موظف به رعایت ادب، به هنگام مناظره و استدلال با مخالفان:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُمْ بِلَاغَتِي هِيَ

نحل (۱۶) ۱۲۵

أَحْسَنُ ...

۱. تاریخ پیامبرانی چون عیسی، ابراهیم، موسی، اسماعیل و ادريس ﷺ قبل از آیه‌ی مزبور ذکر شده است.

۲۹۶. سفارش خداوند به پیامبر ﷺ، مبنی بر رعایت ادب و قدردانی از پرداخت کنندگان زکات:

خُدْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ...

توبه (۹) ۱۰۳

۲۹۷. تعلیم ادب در یافت وحی به محمد ﷺ، از جانب خدا:

... وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ ...

طه (۲۰) ۱۱۴

لَا تَحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ * إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ.

قیامت (۷۵) ۱۶-۱۸

- استقامت

۲۹۸. پیامبر ﷺ، مأمور استقامت در ابلاغ دین و گسترش توحید:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ ...

هود (۱۱) ۱۱۲

قُلْ يَنْقُومِ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.

زمر (۳۹) ۳۹

... وَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ ...

شوری (۴۲) ۱۵

۲۹۹. استقامت محمد ﷺ در برابر دشمنان، بر اثر امداد الهی:

وَلَوْلَا أَنْ تَبَسَّنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا.

اسراء (۱۷) ۷۴

۳۰۰. محمد ﷺ، موظف به ثبات قدم و استقامت در برابر دشمنان:

قُلْ يَنْقُومِ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عُنُقِبَةٌ الدَّارِ ...

انعام (۶) ۱۳۵

وَلَوْلَا أَنْ تَبَسَّنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا * إِذَا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا.

اسراء (۱۷) ۷۴ و ۷۵

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا.

فرقان (۲۵) ۳۲

فَلَا تَطْعِ الْمُكَذِّبِينَ * وَدَّوَا لَوْ تَدَّهِنُ فَيُدْهِنُونَ * وَلَا تَطْعِ كُلَّ حَلَاظٍ مَهِينٍ.

قلم (۶۸) ۸-۱۰

نیز ← تقویت روحیه محمد ﷺ

۳۰۱. ترغیب و تشویق پیامبر ﷺ، از ناحیه خداوند، به استقامت در اجرای رسالت، به

رغم مخالفت با وی:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ...

آل عمران (۳) ۱۸۴

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوْحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعُقُوبَةَ لِلْمُتَّقِينَ.

مود (۱۱) ۴۹

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا.

فرقان (۲۵) ۳۱

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ.

فاطر (۳۵) ۴

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ.

فاطر (۳۵) ۲۵

نیز ← پاداش محمد ﷺ

— اسوه بودن

۳۰۲. محمد ﷺ، اسوهی نیکو برای مسلمانان:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ... احزاب (۳۳) ۲۱

۳۰۳. محمد ﷺ، اسوه‌ای شایسته برای موحدان و آخرت‌طلبان:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ... احزاب (۳۳) ۲۱

۳۰۴. پیامبر اسلام ﷺ، الگویی شایسته در صبر و شکیبایی:

احقاف (۴۶) ۳۵

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ... .

۳۰۵. پیامبر اسلام ﷺ، اسوه‌ای برای امت اسلام:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا... ۱

بقره (۲) ۱۴۳

۳۰۶. پیامبر ﷺ، اسوه‌ای برای جهاد در راه خدا:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ... ۲

احزاب (۳۳) ۲۱

۱. «شاهد»، چه به معنای شاهد اعمال و چه به معنای حجت، ملاک و معیار و الگو بودن پیامبر ﷺ را می‌رساند.

(مجمع‌البیان، ج ۱-۲، ص ۴۱۶)

۲. با توجه به سیاق آیات، که مربوط به غزوه‌ی احزاب است، معلوم می‌شود اسوه بودن پیامبر ﷺ در جهاد

است. (مجمع‌البیان، ج ۷-۸، ص ۵۴۸)

- اطعام

۳۰۷. اطعام محمد ﷺ به مؤمنان، به صورت ولیمه‌ی ازدواج با زینب:

بِنَائِهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نُنظِرِينَ
إِنَّهُ وَلَكِنَّ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَسْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ...^۱

احزاب (۳۳) ۵۳

- امانتداری

۳۰۸. امانتداری پیامبر ﷺ، در جمع آوری و تقسیم غنایم:

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَعْلَلْ مِمْسَاكٍ بِمَا آتَتْ بِهَا مِمَّا كَفَرْنَا لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ...^۲

آل عمران (۳) ۱۶۱

۳۰۹. امانتداری پیامبر ﷺ در تبیین و ابلاغ وحی به مردم:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ * وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ.^۳

تکویر (۸۱) ۲۲ و ۲۴

- امر به معروف

۳۱۰. پیامبر اکرم ﷺ، از آمران به معروف:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي ... يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ ...

اعراف (۷) ۱۵۷

۳۱۱. امر به معروف، از نشانه‌های ذکر شده برای پیامبر ﷺ در تورات و انجیل:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ
وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ...

اعراف (۷) ۱۵۷

۳۱۲. امر به معروف، از وظایف پیامبر اکرم ﷺ:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ.

اعراف (۷) ۱۹۹

- انفاق

۳۱۳. پیامبر ﷺ، موظف به انفاق مال به ذوی القربی و نیازمندان و در راه ماندگان:

وَأَاتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ...

اسراء (۱۷) ۲۶

فَاتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ...

روم (۳۰) ۳۸

۱. با توجه به شأن نزولی است که درباره آیه آمده است. (مجمع‌البیان، ج ۷-۸، ص ۵۷۴)

۲. در شأن نزول آیه آورده‌اند: در غزوه‌ی بدر، قطیفه‌ی سرخی از غنایم گم شد. برخی گفتند: پیامبر ﷺ برداشته است، آیه‌ی مزبور نازل شد. (مجمع‌البیان، ج ۱-۲، ص ۸۷۲)

۳. مقصود از «و ما هو علی الغیب بضنین» نفی اتهام از پیامبر ﷺ نسبت به هرگونه خیانتی است. (مجمع‌البیان، ج ۹-۱۰، ص ۶۷۸)

۳۱۴. بیزاری محمد ﷺ، از مشرکان:

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَأَذِنُ مِنَ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ... أَنْ اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ...
توبه (۹) و ۱ و ۳

۳۱۵. بیزاری محمد ﷺ، از رفتار مشرکان:

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ... وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ.
فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ.
شعراء (۲۶) و ۲۱۶

۳۱۶. تبزی و بیزاری پیامبر ﷺ، از معبودان مشرکان:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ... قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّى
بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ.
انعام (۶) و ۱۹

قُلْ يَأَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا
عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ * وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ * لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ الْكَافِرُونَ (۱۰۹) و ۱-۶

۳۱۷. پیامبر ﷺ، انسانی موحد و به دور از شرک:

... قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّى بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ.
انعام (۶) و ۱۹

قُلْ إِنِّى نَهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا اتَّبِعُ أَهْوَاءَ كُمْ قَدْ ضَلَلْتُمْ إِذَا
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ.
انعام (۶) و ۵۶

قُلْ يَأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَلٰكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِى يَتَوَفَّسْكُمْ وَأَمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.
يونس (۱۰) و ۱۰۴

قُلْ... وَسُبْحٰنَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.
يوسف (۱۲) و ۱۰۸

... قُلْ إِنَّمَا أُبْرِتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَتَابُ.
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ لَدًّا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وِلْيٌ
رعد (۱۳) و ۳۶

مِنَ الدَّلِّ وَكَبِيرُهُ تَكْبِيرًا.
وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ
اسراء (۱۷) و ۱۱۱

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ.
قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِى أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ * وَلَقَدْ أُوحِىَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ
نصص (۲۸) و ۸۸

لَسِنٍ أَسْرَكَتَ لِيَحْبِطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِينَ.
زمر (۳۹) و ۶۴ و ۶۵

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِزَبِّ الْعٰلَمِينَ.

غافر (۴۰) ۶۶

قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا.

جاثی (۷۲) ۲۰

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا عٰبِدُ مَا عَعَبْتُمْ.

کافرون (۱۰۹) ۱-۴

۳۱۸. برانت پیامبر ﷺ از شرک

انعام (۶) ۱۹

... قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَأِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ.

نیز ← محمد ﷺ و مشرکان

- تحیت

۳۱۹. پیامبر اسلام ﷺ، موظف به پیشی جستن در اسلام و تحیت بر مؤمنان:

انعام (۶) ۵۴

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ ...

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ؕ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا يَشْرِكُونَ.

نمل (۲۷) ۵۹

۳۲۰. فرستادن سلام و تحیت بر رسولان الهی، رهنمود خداوند به پیامبر ﷺ:

نمل (۲۷) ۵۹

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ...

- تواضع

۳۲۱. محمد ﷺ، موظف به تواضع و برخورد فروتنانه با مؤمنان:

انعام (۶) ۵۴

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ ...

حجر (۱۵) ۸۱

... وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ.

شعراء (۲۶) ۲۱۵

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

- حسن خلق

۳۲۲. پیامبر ﷺ، دارای اخلاقی خوش و به دور از هرگونه سنگدلی و خشونت:

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ

آل عمران (۳) ۱۵۹

حَوْلِكَ ...

۳۲۳. برخورداری پیامبر اسلام ﷺ، از حسن خلق و خوی والا:

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ

آل عمران (۳) ۱۵۹

عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ...

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.

قلم (۶۸) ۴

۳۲۴. حسن خلق پیامبر اکرم ﷺ، آمیخته با سرشت آن حضرت:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.^۱

قلم (۶۸) ۴

۳۲۵. خوش خلقی پیامبر اکرم ﷺ، از روش های تربیتی آن حضرت:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا
مِنْ حَوْلِكَ ...

آل عمران (۳) ۱۵۹

... وَجَدِلْتُمُ بِلَاثِي هِيَ أَحْسَنُ ... * ... وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ. نحل (۱۶) ۱۲۵ و ۱۲۷

۳۲۶. رحمت الهی، تنها سر چشمه و منشأ نرمخویی و حسن خلق پیامبر ﷺ با مردم:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّلِينَ.

آل عمران (۳) ۱۵۹

۳۲۷. رعایت حسن خلق با مؤمنان، توصیه ی خداوند به پیامبر ﷺ:

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ
لِلْمُؤْمِنِينَ.

حجر (۱۵) ۸۸

۳۲۸. برخورداری پیامبر ﷺ، از منش و خلق و خوی والا، عاملی مهم در جذب مردم به دین:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ
حَوْلِكَ ...

آل عمران (۳) ۱۵۹

۳۲۹. حسن خلق و الای پیامبر ﷺ، واکنش آن حضرت در برابر تهمت ها و افتراهای مخالفان:

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ * وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.

قلم (۶۸) ۲ و ۴

- خاتمیت

۳۳۰. محمّد ﷺ رسول خدا و خاتم پیامبران:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ... وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ...

احزاب (۳۳) ۴۰

۱. «خلق» ملکه ای نفسانی است که افعال به آسانی بر اساس آن صادر می شود. (المیزان، ج ۱۹، ص ۳۶۹)، یا به تعبیر بعضی، «خلق» جایی گفته می شود که انجام دادن کاری به صورت عادت درآمدۀ باشد. (التبیان، ج ۱۰، ص ۷۵)

۳۳۱. عمومیت رسالت محمد ﷺ نسبت به همه‌ی جهانیان و ختم نبوت به ایشان:
 أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَّتْهُمْ أَلْتَدَهُ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
 لِلْعَالَمِينَ^۱
 انعام (۶) ۹۰

۳۳۲. انذار مردم در طول تاریخ، هدف از نزول قرآن بر پیامبر ﷺ:
 قُلْ ... وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَ كُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ ...^۲
 انعام (۶) ۱۹

۳۳۳. پایان یافتن شرایع الهی با شریعت محمد ﷺ:
 قُلْ ءَأَمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
 وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
 وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ * وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ
 الْخَاسِرِينَ^۳
 آل عمران (۳) ۸۴ و ۸۵

۳۳۴. محمد ﷺ فرستاده‌ی خدا همراه با هدایت و دین حق برای پایان دادن به ادیان دیگر:
 هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ
 الْمُشْرِكُونَ.
 توبه (۹) ۳۳
 هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ
 الْمُشْرِكُونَ.^۴
 صَب (۶۱) ۹

۳۳۵. خاتمیت دین محمد ﷺ نسبت به ادیان دیگر:
 إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ...^۵
 آل عمران (۳) ۱۹

- آیه دلالت دارد که پیامبر اسلام ﷺ برای همه‌ی جهانیان مبعوث شده و نبوت به ایشان پایان یافته است. (مجمع‌البیان، ج ۳-۴، ص ۵۱۴)
- عموم «و اوحی...» دلالت دارد بر شمول رسالت آن حضرت به وسیله‌ی قرآن نسبت به تمامی کسانی که پیام آن حضرت را چه در دوران آن حضرت و چه پس از آن تا قیامت بشنوند. (المیزان، ج ۷، ص ۳۹)
- مقصود از «دین الله» اسلام است. (روح المعانی، ج ۳، جزء ۳، ص ۳۴۵؛ تفسیر التحریر والتتویر، ج ۳، جزء ۳، ص ۳۰۱) در آیه‌ی بعد می‌فرماید: «هرکس غیر اسلام را انتخاب کند، از او پذیرفته نیست»، که لازمه‌ی آن دوام اسلام و خاتمیت نبوت حضرت محمد ﷺ است.
- لازمه‌ی غلبه‌ی اسلام بر همه‌ی ادیان این است که پیامبر اسلام ﷺ آخرین پیامبر و دین اسلام آخرین دین باشد.
- آیه‌ی مزبور إشعار دارد که ادیان دیگر، غیر اسلام، به مرتبه‌ای از کمال و صلاحیت برای عموم (انسان‌ها) و دوام نرسیده بودند و از طرفی، ادیان غیر اسلام دستخوش تحریف گردیده‌اند؛ همچنین آیه‌ی گویای این مطلب است که اسلام از تحریف و تغییر منزّه است (تفسیر التحریر والتتویر، ج ۳، جزء ۳، ص ۱۹۷) و لازمه‌ی این مطلب، خاتمیت نبوت پیامبر اسلام ﷺ می‌باشد.

... الْيَوْمَ يَمَسُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ... مائده (۵) ۳

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهِ ... ۱ انعام (۶) ۱۱۵
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ. توبه (۹) ۳۳

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ. انبیاء (۲۱) ۱۰۷
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ... وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ... احزاب (۳۳) ۴۰

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ... ۲ سبا (۳۴) ۲۸
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ * لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ. ۳ فصلت (۴۱) ۴۱ و ۴۲

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ. شوری (۴۲) ۱۳

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ. صف (۶۱) ۹

۳۳۶. به پایان رسیدن بعثت پیامبران، با بعثت پیامبر اسلام ﷺ:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا. ۴ فرقان (۲۵) ۱

۱. مقصود از «کلمت ربك» در آیه‌ی یاد شده، قرآن می‌باشد (مجمع‌البیان، ج ۳-۴، ص ۵۴۷) و مقتضای تمام بودن آن این است که وحی و نبوت به پایان رسیده است.
۲. بنا بر یک احتمال، مقصود از «کافه للناس» عموم مردم، اعم از عرب، عجم و سایر امت‌هاست (مجمع‌البیان، ج ۷-۸، ص ۶۱۱) و لازمه‌ی مفاد آیه، خاتمیت رسالت پیامبر اسلام ﷺ می‌باشد.
۳. بنا بر احتمالی، مقصود از «ولا من خلفه...» این است که پس از آن، کتاب دیگری که ناسخ آن باشد، نمی‌آید... و تا روز قیامت حاجت بر مکلفان است (مجمع‌البیان، ج ۹-۱۰، ص ۲۳)؛ بنابراین، می‌توان از آیه استفاده کرد که نبوت به پایان رسیده و پس از پیامبر اسلام ﷺ پیامبر دیگری نخواهد آمد.
۴. مقصود از «العالمین» تمامی امت‌هاست. (تفسیر التحریر والتبویر، ج ۱۸، جزء ۹، ص ۳۱۷) از مفهوم آیه استفاده می‌شود که پس از پیامبر اسلام ﷺ، پیامبر دیگری نخواهد آمد و آن حضرت «خاتم النبیین» است.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا * فَلَا تُطِيعُ الْكُفْرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا.^۱

فرقان (۲۵) و ۵۲

۳۳۷. خاتمیت محمد ﷺ، نشأت گرفته از علم گسترده‌ی خداوند:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا.

احزاب (۳۳) و ۴۰

۳۳۸. ظهور پیامبر خاتم - حضرت محمد ﷺ - و نزول قرآن، از نشانه‌های قیامت:

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُنَهُمْ.^۲

محمد (۴۷) و ۱۸

۳۳۹. رسالت پیامبر ﷺ، برای همه‌ی زمان‌ها و همه‌ی نسل‌ها:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ * وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^۳

جمعه (۶۲) و ۲ و ۳

- خیرخواهی

۳۴۰. خیرخواهی پیامبر ﷺ در گوش فرادادن به سخنان مردم، در جهت منافع آنان:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلٍّ أَدْنَىٰ خَيْرٍ لَكُمْ يَوْمَئِذٍ بِاللَّهِ

۱. آیه‌ی مزبور (ولو شئنا...) خطاب به پیامبر ﷺ می‌فرماید: اگر می‌خواستیم زحمت انذار کردن همه‌ی آبادی‌ها را از دوش تو برمی‌داشتیم و برای هر قریه‌ای پیامبری می‌فرستادیم، ولی فقط تو را انذارکننده‌ی همه‌ی قریه‌ها قرار دادیم و بدین وسیله، تو را ارجمند نموده و بر همه‌ی انبیا برتری بخشیدیم. در مقابل، تو هم وظیفه داری که در برابر سختی‌های این رسالت بزرگ صبر پیشه کنی. گفتنی است مرجع ضمیر «به» مدلول «ولو شئنا...» است که به مندر بودن حضرت نسبت به تمامی قریه‌ها اشاره دارد (الاکشاف، ج ۳، ص ۲۸۶) و به قول یکی از مفسران (طیبی)، مدار سوره‌ی فرقان بر این است که حضرت رسول ﷺ برای تمامی انسان‌ها مبعوث شده و از همین رو است که آغاز سوره با آیه‌ای آغاز گردیده که مفید عمومیت رسالت آن حضرت می‌باشد. (تفسیر التحریر والتبیین، مج ۹، جزء ۱۹، ص ۵۲)

۲. مقصود از «اشراط الساعه» نشانه‌های قیامت است و از جمله نشانه‌های قیامت، بعثت پیامبر اسلام ﷺ می‌باشد و در روایتی که از آن حضرت نقل شده، آمده است: «بعثت انا و الساعه کھاتین و اشار بالسبابه و الوسطی» مقصود حضرت نزدیک بودن و فاصله‌ی اندک بین مبعث او و قیامت است. (روح المعانی، ج ۱۴، جزء ۲۶، ص ۸۰)

۳. برخی مفسران گفته‌اند: «و آخرین منهم...» شامل صحابه و کسانی است که پس از آنها تا قیامت به دنیا می‌آیند. (التبیان، ج ۱۰، ص ۴) در این صورت، «و آخرین» بر «انبیاء» عطف خواهد بود و پیامبر اسلام ﷺ، هم پیامبر انسان‌های دوران معاصر خود و هم پیامبر انسان‌های پس از خود تا روز قیامت است و در نتیجه، آن حضرت خاتم انبیا است.

وَيُؤْمِنُ بِالْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ.

توبه (۹) ۶۱

نیز ← حرص محمد ﷺ

- دلداری

۳۴۱. دلجویی خداوند از پیامبر ﷺ، با یادآوری نظارت همیشگی خویش بر قیام و راز و
نیازهای شبانه‌ی وی:

فَإِنْ عَصَاكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ * وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ * الَّذِي
يُرَبِّكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقْلُبُكَ فِي السَّجْدِينَ.

شعراء (۲۶) ۲۱۶-۲۱۹

- دلسوزی

۳۴۲. محمد ﷺ، دلسوز و نگران آینده‌ی ناگوار برای مشرکان:

... وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ.

مرد (۱۱) ۳

۳۴۳. دلسوزی پیامبر ﷺ از رنج و گرفتاری امت و مایه تأثر آن حضرت:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۸

۳۴۴. پیامبر ﷺ، فردی دلسوز، مهربان و رئوف برای مؤمنان:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۸

حجر (۱۵) ۸۱

... وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ.

نیز ← حرص محمد ﷺ، حزن محمد ﷺ

- رازداری

۳۴۵. چشم‌پوشی پیامبر اکرم ﷺ، از بازگو کردن بخشی از خیانت افشاگری راز او
به وسیله‌ی همسرش:

وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ
وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ...

تحریم (۶۶) ۳

نیز ← عفو محمد ﷺ

- رحمت

۳۴۶. پیامبر اسلام ﷺ، رحمت برای جهانیان:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.^۱
توبه (۹) ۱۲۸
وما أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ.

۳۴۷. پیامبر اسلام ﷺ، رحمتی برای مؤمنان:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَّاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى
الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ لَا فَضْلَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ لَآتَيْتُمُ
الشَّيْطَانَ الْآقِلِيلَا.^۲

نساء (۴) ۸۳

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلٍّ أذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ.

توبه (۹) ۶۱

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۸

۳۴۸. رویگردانی از پیامبر رحمت، دلسوز و مهربان، نشانه‌ی جهل و نادانی:

وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةً نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَيْنَكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ
اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ * لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا
عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۷ و ۱۲۸

۳۴۹. توجه به خصلت والای رحمت و مهربانی پیامبر ﷺ، زمینه‌ساز اجابت در برابر دعوت
آن حضرت:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.^۳

توبه (۹) ۱۲۸

۱. در معنای «لقد جاءكم» آمده است: «لقد جاءكم أيها الناس...» (الميزان، ج ۹، ص ۴۱۱)

۲. مراد از «رحمته» پیامبر ﷺ و... است. (الکشاف، ج ۱، ص ۵۴۲)

۳. از اوصاف ذکر شده در آیه برای پیامبر ﷺ، تأکید برای گرایش مردم و اجابت آنان در برابر دعوت آن
حضرت فهمیده می‌شود. (الميزان، ج ۹، ص ۴۱۲)

۳۵۰. لطف و رحمت خاص پیامبر ﷺ به مؤمنان، نعمت مهم الهی به آنان:
 لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
 رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.^۱
 توبه (۹) ۱۲۸

- رشد

۳۵۱. برخورداری پیامبر ﷺ، از رشد و هدایت الهی:
 ... وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۲. رشد و کمال پیامبر ﷺ، برخاسته از مشیت پروردگار:
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ
 هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۳. امیدواری پیامبر ﷺ برای دستیابی به رشد و تعالی (برتر)، دارای نقشی بسزای تحقق آن:
 ... وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۴. دستیابی پیامبر ﷺ به رشد و کمال برتر، جلوه‌ای از ربوبیت خداوند:
 ... وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۵. رسیدن پیامبر ﷺ به رشد و کمال برتر، آرمانی الهی و خداپسند:
 ... وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۶. مداومت پیامبر ﷺ بر ذکر خدا، سریع‌ترین و کوتاه‌ترین راه رشد برای آن حضرت:
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ
 هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

۳۵۷. درخواست کوتاه‌ترین راه رشد و هدایت و امید داشتن به آن، مورد توصیه‌ی خداوند به پیامبر ﷺ:
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِّنْ
 هَذَا رَشْدًا.
 کهف (۱۸) ۲۴

- سخن نیک

۳۵۸. بهترین گفتار از آن محمد ﷺ، به جهت فرا خواندن به سوی خدا:
 وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ... إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ.
 نصلت (۴۱) ۳۳

۱. آیه در مقام امتنان است.

- شرح صدر

۳۵۹. اعطای شرح صدر به پیامبر ﷺ، از جانب خداوند:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ.

انشریح (۹۴) ۱

۳۶۰. پیامبر ﷺ شایسته‌ی بهره‌مندی از شرح صدر، از سوی خداوند:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ.^۱

انشریح (۹۴) ۱

۳۶۱. اعطای شرح صدر به پیامبر ﷺ، نعمت بزرگ خداوند به آن حضرت:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ.

انشریح (۹۴) ۱

۳۶۲. اعطای شرح صدر به پیامبر ﷺ از ناحیه‌ی خداوند، مقتضی تلاش حضرت در عبادت

و بندگی او:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ * فَإِذَا فَرَعْتَ فَاَنْصَبْ * وَاللّٰی رَزَقَكَ

فَارْغَب.

انشریح (۹۴) ۱ و ۷ و ۸

۳۶۳. گوش فرا دادن پیامبر ﷺ به سخنان گوناگون مردم، با شکیبایی و سعه‌ی صدر کامل:

وَمِنْهُمْ الَّذِیْنَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَیَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلُّ اُذُنٌ خَیْرٍ لَّكُمْ یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَیُؤْمِنُ

لِلْمُؤْمِنِیْنَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِیْنَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ ...

توبه (۹) ۶۱

۳۶۴. ستایش خداوند از پیامبر ﷺ، به سبب سعه و شرح صدر و گوش فرا دادن او به همه‌ی

سخنان مردم:

وَمِنْهُمْ الَّذِیْنَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَیَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلُّ اُذُنٌ خَیْرٍ لَّكُمْ یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَیُؤْمِنُ

لِلْمُؤْمِنِیْنَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِیْنَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ ...

توبه (۹) ۶۱

۳۶۵. سوء استفاده‌ی منافقان، از شرح صدر پیامبر ﷺ:

وَمِنْهُمْ الَّذِیْنَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَیَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلُّ اُذُنٌ خَیْرٍ لَّكُمْ یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ

وَیُؤْمِنُ لِّلْمُؤْمِنِیْنَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِیْنَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِیْنَ یُؤْذُونَ رَسُوْلَ اللّٰهِ لَهُمْ

عَذَابٌ اَلِیْمٌ.

توبه (۹) ۶۱

۱. لام در «لك» یا برای تعلیل است یا برای انتفاع. در صورت ازل، مفاد آیه این است که آیا برای خودت به تو شرح صدر ندادیم، و این تعبیر دلالت دارد که شخصیت حضرت، علتی کافی برای عطا‌ی شرح صدر بود. در صورت دوم، نشانه‌ی ارجمندی آن حضرت است که خداوند در جهت منافع پیامبر ﷺ نعمت شرح صدر را در اختیارش نهاد.

۳۶۶. سوء استفاده از شرح صدر و شکیبایی پیامبر ﷺ، در گوش فرا دادن به سخنان مردم، موجب عذابی دردناک:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

توبه (۹) ۶۱

۳۶۷. سوء استفاده از شرح صدر پیامبر ﷺ، مصداق اذیت و آزاررسانی به آن حضرت: وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

توبه (۹) ۶۱

۳۶۸. شرح صدر و شکیبایی پیامبر ﷺ در گوش فرا دادن به سخنان مردم، رحمتی برای مؤمنان: وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ ...

توبه (۹) ۶۱

۳۶۹. شرح صدر پیامبر ﷺ در گوش فرا دادن به سخنان مردم، در جهت منافع و خیر و صلاح آنان:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ ...

توبه (۹) ۶۱

۳۷۰. شرح صدر پیامبر ﷺ در گوش فرا دادن به سخنان مردم، جلوه‌ای از اعتماد و ایمان آن حضرت به خداوند و مؤمنان:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ قُلُّ أذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ ...

توبه (۹) ۶۱

نیز ← عفو محمد ﷺ

- صبر

۳۷۱. پیامبر ﷺ، مأمور صبر و شکیبایی، در برابر هر نوع سختی و رنج:

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوَدُوا حَتَّىٰ أَنْتَهُمْ نَصَرْنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ.

انعام (۶) ۳۴

وَاتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ...

یونس (۱۰) ۱۰۹

نیز ← هود (۱۱) ۴۹ و ۱۱۵؛ نحل (۱۶) ۱۲۷؛ کهف (۱۸) ۲۸؛ طه (۲۰) ۱۳۰؛ روم (۳۰) ۶۰؛

ص (۳۸) ۱۷: غافر (۴۰) و ۵۵ و ۷۷؛ فصلت (۴۱) ۳۴-۳۵؛ احقاف (۴۶) ۳۵؛ ق (۵۰) ۳۹؛ طور (۵۲) ۴۸؛ قلم (۶۸) ۴۸؛ معارج (۷۰) ۵؛ مزمل (۷۳) ۱۰؛ مدثر (۷۴) ۷؛ انسان (۷۶) ۲۴

۳۷۲. صبر پیامبر ﷺ، نمودی از نیکوکاری آن حضرت:

واصبر فإن الله لا يضيع أجر المحسنين.
واصبر وما صبرك إلا بالله... * إن الله مع الذين اتقوا والذين هم
مُحْسِنُونَ.
نحل (۱۶) ۱۲۷ و ۱۲۸ هود (۱۱) ۱۱۵

۳۷۳. پیامبر ﷺ، مأمور به صبر، همانند صبر انبیای اولوالعزم:

فأصبر كما صبر أولو العزم من الرسل...^۱
احقاف (۴۶) ۳۵

۳۷۴. پیامبر ﷺ مأمور به صبر و داشتن عزم استوار، همانند همه‌ی پیامبران الهی:

فأصبر كما صبر أولو العزم من الرسل...^۲
احقاف (۴۶) ۳۵

۳۷۵. صبر پیامبر ﷺ، نشانگر تقوای آن حضرت:

تلك من أنباء الغيب نوحيها إليك ما كنت تعلمها أنت ولا قومك من قبل هذا
فأصبر إن العقبة للمتقين.
واصبر وما صبرك إلا بالله... * إن الله مع الذين اتقوا...
نحل (۱۶) ۱۲۷ و ۱۲۸ هود (۱۱) ۴۹

۳۷۶. صبر پیامبر ﷺ در برابر سختی‌های اقامه‌ی نماز، جلوه‌ای از تقوای پیشگی آن حضرت:
وأمر أهلك بالصلاة واصطبر عليها... والعقبة للتقوى.
طه (۲۰) ۱۳۲

۳۷۷. پیامبر ﷺ، مأمور صبر و پرهیز از شتاب در مجازات کافران، از سوی خداوند:

ويوم يعرض الذين كفروا على النار أليس هذا بالحق... * فأصبر كما صبر أولو
العزم من الرسل ولا تستعجل لهم...^۳
احقاف (۴۶) ۳۴ و ۳۵

- عدالت

۳۷۸. رعایت عدالت میان گروه‌های مختلف اهل کتاب، برنامه‌ی الهی محمد ﷺ:

... وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ...
شوری (۴۲) ۱۵

۱. بنا بر احتمالی «من» در «من الرسل» برای تبعیض است، بنابراین «اولوالعزم» برخی از پیامبران خواهند بود. (روح المعانی، ج ۱۴، جزء ۲۶، ص ۵۳)
۲. برخی مفسران گفته‌اند: «من» در «من الرسل» برای بیان است، بنابراین همه‌ی پیامبران صاحب عزم و اراده‌ی قوی بوده‌اند. (روح المعانی، ج ۱۴، جزء ۲۶، ص ۵۳)
۳. «ولا تستعجل لهم»، یعنی در درخواست عذاب برای آنان [کافران] شتاب نکن. (المیزان، ج ۱۸، ص ۲۱۸)

۳۷۹. عدل پیامبر ﷺ در تبلیغ و در برخورد با مردم و روابط دینی آنان:

فَلِذَلِكَ فَادَعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ ... وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ...

شوری (۴۲) ۱۵

۳۸۰. گمان به ناعادلانه بودن حکم پیامبر ﷺ، از نشانه‌های نفاق:

... أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ ...^۱

نور (۲۴) ۵۰

۳۸۱. گمان به ناعادلانه بودن حکم پیامبر ﷺ، از نشانه‌های ستمگری:

... أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أَوْلَيْتَ هُمْ الظَّالِمِينَ. نور (۲۴) ۵۰

۳۸۲. روانداشتن هیچ نوع ظلم و ستمی از سوی خدا و محمد ﷺ، در مقام حکم و داوری:

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ... * ... أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أَوْلَيْتَ هُمْ الظَّالِمِينَ. نور (۲۴) ۴۸ و ۵۰

۳۸۳. اطمینان خاطر همسران محمد به موضع و تصمیم عادلانه‌ی آن حضرت، درباره‌ی

تأخیر و تقدم همخوابگی با هر یک از آنان:

... ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ تَقْرَءَ عَيْنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلَّهُنَّ ...^۲ احزاب (۳۳) ۵۱

۳۸۴. تمکین نکردن منافقان صدر اسلام از احکام و فرمان‌های خدا و محمد ﷺ، به رغم

علم آنها به دور بودن آن احکام از ظلم و اجحاف:

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ... * وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ * أَفَسَىٰ قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ... أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ ...

نور (۲۴) ۴۸ - ۵۰

- عفو

۳۸۵. دستور خدا به پیامبر ﷺ درباره‌ی پیشه ساختن عفو در مورد خطاکاران:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ. اعراف (۷) ۱۹۹

۱. آیه درباره‌ی منافقان است. (تفسیر التحریر والتبیین، ج ۹، جزء ۱۸، ص ۲۷۲)

۲. از این‌که خداوند در فلسفه‌ی واگذاری اختیار تصمیم‌گیری در همخوابگی با همسران و یار و قبول زانی که خود را به آن حضرت هبه می‌کنند به پیامبر ﷺ گفته است، چنین حقی به سبب جلب رضایت همسران است، حکایت می‌کند که آنان پیامبر ﷺ را در تصمیم و موضع‌گیری‌اش در قبال آنان، عادل می‌دانسته‌اند.

۳۸۶. پیامبر ﷺ، مأمور عفو و گذشت از غیر خائنان بنی اسرائیل:

... وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِبَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ... مانده (۵) ۱۳

۳۸۷. وجود گروهی متعهد در میان بنی اسرائیل، دلیل امر الهی به عفو و مدارای پیامبر ﷺ با همه‌ی آنان:

فَبِمَا نَفَضْتَهُمْ مِمَّنْ شَقَّ قُلُوبَهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِبَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ. مانده (۵) ۱۳

۳۸۸. چشم‌پوشی پیامبر ﷺ از افشا و بیان حقایق مخفی شده به وسیله‌ی اهل کتاب:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ... مانده (۵) ۱۵

۳۸۹. محمد ﷺ موظف به چشم‌پوشی از خطای مراجعه‌کنندگان به طاغوت برای حکمیت:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَكَّمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلًّا بَعِيدًا * وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتُ الْمُنَافِقِينَ يُصَدِّقُونَ عَنكَ صُدُودًا * أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا. نساء (۴) ۶۰ و ۶۱ و ۶۳

۳۹۰. عفو خطاکاران فراری احد، تکلیف الهی پیامبر ﷺ:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ. آل عمران (۳) ۱۵۹

۳۹۱. عفو محمد ﷺ از خطای مردم، نمودی از خلق خوش آن حضرت:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ ... فَأَعْفُ عَنْهُمْ ... آل عمران (۳) ۱۵۹

۳۹۲. محمد ﷺ، مأمور به مشورت، عفو و استغفار برای مردم و توکل بر خدا:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ. آل عمران (۳) ۱۵۹

۳۹۳. چشم پوشی و گذشت محمد ﷺ نسبت به بسیاری از خطاهای اهل کتاب:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا... وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ...
مانده (۵) ۱۵

۳۹۴. گذشت و اغماض محمد ﷺ از دشمنان و کافران، به خیر و صلاح آن حضرت و در

راستای تربیت و کمال وی:

... فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ * إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ^۱
حجر (۱۵) ۸۵ و ۸۶

۳۹۵. محمد ﷺ، موظف به عفو کریمانه و گذشت شایسته، از کافران و مشرکان و نادیده

گرفتن اذیت و آزار آنان:

... فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ.
حجر (۱۵) ۸۵

۳۹۶. محمد ﷺ، مأمور عفو و گذشت از خطاهای بنی اسرائیل و ترک هرگونه تعرض

به آنان:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ... * ... وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِبَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا

قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ...
مانده (۵) ۱۲ و ۱۳

- قاطعیت

۳۹۷. پیامبر ﷺ، مأمور به سختگیری و برخورد بدون مسامحه و گذشت با کافران و منافقان:

بِنَائِهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَهُمْ جَهَنَّمُ وِبئْسَ الْمَصِيرُ.

توبه (۹) ۷۳

... جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ...
تحریم (۶۶) ۹

۳۹۸. قاطعیت محمد ﷺ در رسالت:

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدًا مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً

أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ...
مود (۱۱) ۱۷

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا

لَمَوْفُونَ لَهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ.
مود (۱۱) ۱۰۹

۱. جمله‌ی «إِنَّ رَبَّكَ...» به منزله‌ی تعلیل برای «فاصفح» است، یعنی ای پیامبر، گذشت کن، زیرا پروردگار تو می‌داند که چه کاری به مصلحت و در جهت تربیت و رشد تو است.

۳۹۹. لزوم قاطعیّت و انعطاف‌ناپذیری پیامبر ﷺ و مؤمنان در مقابل کافران:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ... مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوْبِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ... .

فتح (۴۸) ۲۹

قلم (۶۸) ۹۸

فَلَا تَطْعِ الْمُكَذِّبِينَ * وَدَوَّالُو تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ.

۴۰۰. موضعگیری صریح محمد ﷺ در برابر مشرکان، با اعلان پایداری بر توحید:

بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * وَأَذِّنْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ * إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ... .

توبه (۹) ۱ و ۳ و ۴

۴۰۱. لزوم قاطعیّت محمد ﷺ در برابر افراد عیب‌جو و سخن‌چین:

وَلَا تَطْعِ كُلَّ حَلْفٍ مَّهِينٍ * هَمَّازٍ مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ.

قلم (۶۸) ۱۰ و ۱۱

۴۰۲. وظیفه‌ی محمد ﷺ، در اعلام قاطع مواضع عقیدتی برنامه‌ی رسالت خویش:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ... وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

یوسف (۱۲) ۱۰۸

حجر (۱۵) ۹۴

زمر (۳۹) ۱۱

زمر (۳۹) ۱۴

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ... .

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ.

قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي.

۴۰۳. محمد ﷺ، مأمور اعلام قاطع و صریح مواضع عقیدتی و تسلیم‌ناپذیر خویش در برابر

دشمنان و عقاید شرک‌آلودشان:

... قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ... .

انعام (۶) ۱۴

اللَّهُمَّ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْتَطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ * إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ.

اعراف (۷) ۱۹۵ و ۱۹۶

زمر (۳۹) ۱۲

غافر (۴۰) ۶۶

وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ.

... وَأُمِرْتُ أَنْ أَسْلِمَ لِزُبِّ الْعُلَمِينَ.

فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ

كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمُ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ لَا حُجَّةَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَأَلَيْهِ الْمَصِيرُ.

شوری (۴۲) ۱۵

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَبِيدِ.

زخرف (۴۳) ۸۱

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ...

ملک (۶۷) ۲۹

۴۰۴. قاطعت مکرر و مؤکد محمد ﷺ، در مورد جدایی مشرکان و معبودهای آنان، از حضرت و معبودش:

قُلْ يٰٓأَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا اَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا اَعْبُدُ * وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ.

کافرون (۱۰۹) ۱-۴

۴۰۵. موضعگیری صریح و قاطع محمد ﷺ در برابر مشرکان تکذیب‌کننده‌ی رسالت:

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِيْ عَمَلِيْ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيْثُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيْءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ.

یونس (۱۰) ۴۱

۴۰۶. محمد ﷺ، مأمور اعلام قاطعانه‌ی موضع استوار خویش، مبنی بر توحید و نفی شرک:

قُلْ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِنْ دِينِيْ فَلَا اَعْبُدُ الَّذِيْنَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِيْ يَتَوَفَّسْكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ * وَأَنْ اَقِيْمَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ.

یونس (۱۰) ۱۰۴ و ۱۰۵

نمل (۲۷) ۹۱

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلَدَةِ ...

۴۰۷. اعلام موضع قاطع محمد ﷺ در برابر دشمنان، حتی در صورت تنها ماندن:

قُلْ يَنْقُومِ اَعْمَلُوا عَلٰی مَا كَانْتُمْ اِنْتِيْ عَمِلْتُمْ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.

زمر (۳۹) ۳۹

۴۰۸. رفتار محبت‌آمیز و باشفقت، در عین برخورد قاطع و دلیرانه، شیوه‌ی مبارزاتی محمد ﷺ:

قُلْ يَنْقُومِ اَعْمَلُوا ... فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ.

زمر (۳۹) ۳۹

۴۰۹. بی‌خبری گروهی از کافران در عصر محمد ﷺ، از موضع قاطع آن حضرت در برابر

کفر، و امیدوار به تنزل او در برابر شرک:

قُلْ يٰٓأَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ.

کافرون (۱۰۹) ۱ و ۲ و ۴

۴۱۰. قاطعت در اعلان جدایی از مشرکان و نفی ارتباط با برنامه‌های عبادی آنان،

وظیفه‌ای الهی برعهده‌ی محمد ﷺ:

... يٰٓأَيُّهَا الْكٰفِرُونَ * لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا اَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ.

کافرون (۱۰۹) ۱ و ۲ و ۴

- کرامت

۴۱۱. القای وحی بر پیامبر ﷺ و توانمند ساختن او بر قرائت قرآن، احسان و کرم خداوند بر آن حضرت:
إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ.

علق (۹۶) ۳

- کفرستیزی

۴۱۲. ردّ معبودهای کافران و امتناع از عبادت آنها در تمام عمر خویش، خط مشی ارابه شده از سوی محمد ﷺ در گفتگو با کافران:
قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ * لَا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ.

نیز ← جهاد محمد ﷺ و مبارزه‌ی محمد ﷺ

کافرون (۱۰۹) ۲

- مدارا

۴۱۳. مدارا و ملایمت محمد ﷺ به هنگام روبه‌رو شدن با گفتار ناشایست مخالفان:
قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَا اضِلُّ عَلٰى نَفْسِيْ وَاِنْ اهْتَدَيْتُ فَمَا يُوْحٰى اِلَيّْٰى رَبِّيْ ...

سبا (۳۴) ۵۰

- مدیریت

۴۱۴. آگاهی پیامبر ﷺ از فنون نظامی و قدرت مدیریت ایشان در عملیات مسلحانه علیه دشمنان دین:

وَ اِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّىُّ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقْنَعِدَ لِلْقِتَالِ ...

آل عمران (۳) ۱۲۱

- مسئولیت‌پذیری

۴۱۵. احساس مسئولیت شدید پیامبر ﷺ برای هدایت مردم، حتی دشمنان سرکش:
... بَلْ هُمْ قَوْمٌ طٰغُوْنَ * فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ فَمَا اَنْتَ بِمَلُوْمٍ.

ناریات (۵۱) ۵۳ و ۵۴

۴۱۶. وظیفه‌ی پیامبر ﷺ در روی نیاوردن به قبله‌ی اهل کتاب پس از تغییر قبله:

... و مَا اَنْتَ بِتٰبِعٍ قِبَلَتِهِمْ ...

بقره (۲) ۱۴۵

۴۱۷. موظف نبودن پیامبر ﷺ در مورد اجبار مسلمانان به هدایت:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهِمْ ...

بقره (۲) ۲۷۲

۴۱۸. مسئولیت نداشتن محمد ﷺ در مورد سرنوشت کفار:

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اَوْ يَكْتَبَتْهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خٰبِيِيْنَ * لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ.

آل عمران (۳) ۱۲۷ و ۱۲۸

- مهربانی

۴۱۹. خوش خلقی و مهربانی پیامبر ﷺ با مردم، از عوامل گرایش به آن حضرت:

... وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَانْفَضُوا مِنَ حَوْلِكَ ...
آل عمران (۳) ۱۵۹

وَأِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ.
نلم (۶۸) ۴

۴۲۰. گذشت و عفو از خطای مردم و طلب آموزش برای آنان، نمودی از مهربانی محمد ﷺ:

... وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَانْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ ...

آل عمران (۳) ۱۵۹

۴۲۱. امتنان الهی بر مؤمنان، به سبب انتخاب فردی دلسوز، رئوف و مهربان، از میان آنان،

برای پیامبری:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ

توبه (۹) ۱۲۸

رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

۴۲۲. سوء استفاده‌ی منافقان، از سعه صدر و مهربانی پیامبر ﷺ:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ...

توبه (۹) ۶۱

۴۲۳. وجود رأفت و عاطفه‌ی شدید در پیامبر ﷺ موجب تأثر شدید آن حضرت نسبت

به مؤمنان:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ

توبه (۹) ۱۲۸

رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

۴۲۴. برخورد عاطفی پیامبر ﷺ با مجرمان:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَسِعَتْهُ وَلَا يُرْدُّ بِأُسْهُ عَنِ الْقَوْمِ

انعام (۶) ۱۴۷

الْمُجْرِمِينَ.

۴۲۵. عطوفت محمد ﷺ با خداجویان و شدت با دشمنان دین، از برجسته‌ترین مبانی

رسالت آن حضرت:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ...

فتح (۲۸) ۲۹

۴۲۶. سوء استفاده‌ی منافقان از عطوفت و سعه‌ی صدر پیامبر ﷺ:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ...

توبه (۹) ۶۱

۴۲۷. توصیه‌ی الهی به پیامبر ﷺ در گسترانیدن بال‌های مهر و عطاوت برای کسان و خویشاوندان مؤمن خویش:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ * وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. شعراء (۲۶) ۲۱۴ و ۲۱۵

۴۲۸. عطاوت محمد ﷺ نسبت به مؤمنان مورد ستایش خداوند:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۸

نیز ← رأفت محمد ﷺ

- هدایتگری

۴۲۹. سخت‌کوشی و اشتیاق شدید پیامبر ﷺ برای هدایت گمراهان:

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ...

بقره (۲) ۲۷۲

... وَقُلْ لِلَّذِينَ اتَّوَلُوا الْكِتَابَ ... وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ ...

آل عمران (۳) ۲۰

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ.

آل عمران (۳) ۱۲۸

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ ...

آل عمران (۳) ۱۷۶

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا. ^۱ نساء (۴) ۸۰

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا

فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ

مِنَ الْجَاهِلِينَ.

انعام (۶) ۳۵

... قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ ... قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ

انعام (۶) ۹۱

فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ

انعام (۶) ۱۰۴

بِحَفِيظٍ.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ ...

توبه (۹) ۱۲۸

وَمَا أَكْثَرَ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ.

يوسف (۱۲) ۱۰۳

۱. آیه به این معنا اشاره دارد که چون پیامبر ﷺ از رویگردانی مردم محزون بود [تلاش داشت تا آنان را به سوی ایمان رهنمون سازد] خداوند به پیامبر ﷺ خطاب کرد: ما تو را نفرستادیم تا مردم را از گناهان‌شان حفظ کنی و مواظب آنان باشی. (التفسیر الکبیر، ج ۴، ص ۱۵۰)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ.

رعد (١٣) ٧

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ * ذَرَّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ.

حجر (١٥) ٣ و ٢

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ ...

حجر (١٥) ٨٨

إِنْ تَحَرَّصَ عَلَىٰ هُدْيِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ.

نحل (١٦) ٣٧

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ.

نحل (١٦) ١٢٧

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا.

اسراء (١٧) ٩٤

فَلَعَلَّكَ بِنِخْعِ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا.

كهف (١٨) ٦

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ ... * ... وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا.

كهف (١٨) ٥٧ و ٥٥

لَعَلَّكَ بِنِخْعِ نَفْسِكَ إِلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ.

شعراء (٢٦) ٣

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ.

نمل (٢٧) ٧٠

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ * وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعَمَىٰ عَنِ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ

نمل (٢٧) ٧٩ و ٨١

تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ.

نصص (٢٨) ٥٦

فَأَنْتَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تَسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ * وَمَا أَنْتَ بِهَادِي

الْعَمَىٰ عَنِ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تَسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ.

روم (٣٠) ٥٢ و ٥٣

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزِنُكَ كُفْرُهُ ...

لقمان (٣١) ٢٣

... وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ.

فاطر (٣٥) ٢٢

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ ... أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَيْتَهُمُ اللَّهُ ... * أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ

زمر (٣٩) ١٨ و ١٩

الْعَذَابِ أَقَانَتْ تَنْفِذُ مَنْ فِي النَّارِ.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ.

شورى (٤٢) ٦

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيفًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ...

شورى (٤٢) ٢٨

أَقَانَتْ تَسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعَمَىٰ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ.

زخرف (٤٣) ٢٠

فَقَوْلٌ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٌ.

ذاریات (۵۱) ۵۴

فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدِ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَىٰ. نجم (۵۳) ۲۹ و ۳۰
أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَىٰ * فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّىٰ * وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ * وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ
يَسْعَىٰ.

عبس (۱۰) ۱-۵

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ * لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ.

غاشیه (۸۱) ۲۱ و ۲۲

۴۳۰. اشتیاق شدید پیامبر ﷺ به هدایت مردم، نشأت یافته از رأفت آن حضرت:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ.

توبه (۹) ۱۲۸

۴۳۱. کوشش پیامبر ﷺ برای هدایت همگان، حتی منافقان:

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.

توبه (۹) ۸۰

۴۳۲. پیامبر ﷺ، ستاره‌ای هدایتگر و بدون کمترین انحراف و گمراهی:

و النَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ^۱.

نجم (۵۳) ۱ و ۲

۴۳۳. وظیفه‌ی پیامبر ﷺ، هموار ساختن راه هدایت و واگذاری حق انتخاب به خود مردم:

فَلَعَلَّكَ بِنِخْعِ نَفْسِكَ عَلَىٰ ءَاثِرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا * إِنَّا جَعَلْنَا مَا
عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا.^۲

کهف (۱۸) ۶ و ۷

۴۳۴. پیامبر اکرم ﷺ، هدایتگر انسان‌ها به صراط مستقیم الهی:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا ... * يَهْدِي بِهِ الْوَسِيلَ مِنَ اتَّبَعِ رِضْوَانَهُ سُبُلَ
السَّلَامِ ... وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ.^۳

مائده (۵) ۱۵ و ۱۶

۱. در روایتی که عامه از امام صادق علیه السلام نقل کرده‌اند: «النَّجْم» به رسول اکرم صلی الله علیه و آله تفسیر شده است که در شب

مراج از آسمان هفتم فرود آمد. (مجمع‌البیان، ج ۹ - ۱۰، ص ۲۶۱)

۲. بیان فریبندگی زمین و بستر امتحان بودن آن پس از بیان رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله در محدوده‌ی انداز و تبشیر، می‌تواند گویای این مطلب باشد که وظیفه‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله و رهبران دینی هدایت است و انتخاب با خود مردم می‌باشد.

۳. بنا بر قولی، مرجع ضمیر «به» پیامبر صلی الله علیه و آله است. (مجمع‌البیان، ج ۳ - ۴، ص ۲۷۰)

الرِّكَتِيبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ.

ابراهيم (۱۴) ۱

... وادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ.

حج (۲۲) ۶۷

وَأَنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

مؤمنون (۲۳) ۷۳

... وَأَنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

شورى (۴۲) ۵۲

۴۳۵. ناتوانی پیامبر ﷺ در هدایت گمراهان بدون خواست خداوند:

يَأْتِيهَا الرَّسُولُ... وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ
يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ ...

مائده (۵) ۴۱

وإن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سَلْمًا فِي
السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِثَايَةٍ أَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمْعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ *
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ...

انعام (۶) ۳۵ و ۳۶

إن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ.
إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَئِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ.

نحل (۱۶) ۳۷

قصص (۲۸) ۵۶

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي
الْقُبُورِ.

فاطر (۳۵) ۲۲

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ *
وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ.
قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا.

زمر (۳۹) ۳۶ و ۳۷

جن (۷۲) ۲۱

۴۳۶. پیامبر ﷺ، وظیفه دار هدایت مردم به راه خدای عزتمند، با تعالیم قرآن:

الرِّكَتِيبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ.

ابراهيم (۱۴) ۱

۴۳۷. پیامبر ﷺ، وظیفه دار هدایت مردم به سوی نور و خارج کردن آنان از ظلمت ها
(گمراهی ها)، با تعالیم قرآن کریم:

الرِّكَتِيبُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ.

ابراهيم (۱۴) ۱

رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ....

طلاق (۶۵) ۱۱

۴۳۸. مسئول نبودن پیامبر ﷺ در برابر هدایت ناپذیری کافران:

كَيْتَبُ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ. اعراف (۷) ۲
إِنَّمَا أُمِرْتُ ... * وَأَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ
إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزَنكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ.

لقمان (۳۱) ۲۳

۴۳۹. تمایل شدید پیامبر ﷺ به آوردن معجزات بیشتر برای هدایت مردم:

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي
السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِشَايَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْجَاهِلِينَ.

انعام (۶) ۳۵

۴۴۰. بی اثر بودن تلاش پیامبر ﷺ برای هدایت کردن فاقدان زمینی هدایت پذیری:

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي
السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِشَايَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ *
إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ...

انعام (۶) ۳۵ و ۳۶

وَمِنْهُمْ مَن يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعَمَىٰ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ.
وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعَمَىٰ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِشَايَتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ.

یونس (۱۰) ۴۳

نمل (۲۷) ۸۱

فَأِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تَسْمِعُ الضُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ * وَمَا أَنْتَ بِهَادِي
الْعَمَىٰ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِشَايَتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ. روم (۳۰) ۵۲ و ۵۳
وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَن فِي
الْقُبُورِ.

فاطر (۳۵) ۲۲

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ *
وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ.

زمر (۳۹) ۳۶ و ۳۷

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الضُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعَمَىٰ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ.

زحرف (۴۳) ۴۰

۴۴۱. بهره‌جویی پیامبر ﷺ از تمام روش‌های موجود و وسایل ممکن برای هدایت مردم:
 وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي
 السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
 الْجَاهِلِينَ.
 انعام (۶) ۳۵

۴۴۲. پیامبر ﷺ، پیام آور هدایت از جانب خدا:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ
 الْمُشْرِكُونَ.
 نوبه (۹) ۳۳

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ
 هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ.
 نحصص (۲۸) ۸۵

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
 شَهِيدًا.
 فتح (۴۸) ۲۸

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ ...

۴۴۳. سلب مسئولیت از پیامبر ﷺ در مورد هدایت کافران طغیانگر:

كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجْنُونٌ * أَتَوَصَّوْا بِهِ
 بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ * فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ.
 ذاریات (۵۱) ۵۲-۵۴

۴۴۴. تمایل طبیعی پیامبر ﷺ به هدایت تمامی انسان‌ها، حتی دنیاپرستان و دیگران از یاد خدا:

فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدِ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ
 إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَىٰ.
 نجم (۵۳) ۲۹-۳۰

۴۴۵. تنها افراد دارای روحیه‌ی تسلیم، بهره‌مند از هدایت پیامبر ﷺ:

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ.
 نمل (۲۷) ۸۱

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ. روم (۳۰) ۵۳

۴۴۶. پیامبر ﷺ، فقط هدایت‌کننده‌ی پاکدلان، با توفیق و یاری خداوند:

وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ
 يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ ...

مائده (۵) ۴۱

۴۴۷. خداوند، هدایتگر انسان‌ها به راه‌های سلامت، امتیّت و صلح، به واسطه‌ی پیامبر ﷺ و قرآن: يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِم إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

مائدة (۵) ۱۶

۴۴۸. تشبیه هدایتگری محمد ﷺ به نور:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللَّهُ ...^۱

مائدة (۵) ۱۵ و ۱۶

۴۴۹. تلاوت قرآن، رسالت و وظیفه‌ی پیامبر ﷺ برای هدایت خلق:

إِنَّمَا أُمِرْتُ ... * وَأَن تَتْلُوا الْقُرْآنَ فَأَن يَهْتَدَى لِنَفْسِهِ ... نمل (۲۷) ۹۱ و ۹۲

۱. مرجع ضمیر «به» پیامبر اکرم ﷺ است. (تفسیر التحریر والتتوير، ج ۴، جزء ۶، ص ۱۵۱)